

БОРІТЕСЯ - ПОБОРЕТЕ!

ЗАКОРДОННИЙ ОРГАН УКРАЇНСЬКОЇ
ПАРТІЇ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ.
:: ПІД РЕДАКЦІЄЮ КОМІТЕТУ ::

Ukrains'ka partiia sotsialistiv-revolutsioneriv.

ЗМІСТ:

- Мик. Шаповал. — Соціалістична революція, Росія й Україна, ст. 1.
- Мик. Шраг. — До ревізії нашого партійного програму, ст. 44.
- Мих. Грушевський. — В першій делегації Укр. Парт. Соц.-Рев., ст. 47.
- Факти та документи. — Відношення У. П. С.-Р. до мирових переговорів в Ризі, ст. 60.
- Пам'яті погибших товаришів. — М. Євшан, ст. 62.

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ:

N. TSCHETSCHEL, WIEN, XIX., HOFZEILE NR. 27

Оголошення Секретаріату За- кордонної Делегації У. П. С.-Р.

Секретаріат Зак. Дел. У. П. С.-Р. сим повідомляє, що у Відні заснувалась Віденська Організація Української Партії Соціалістів-Революціонерів.

Всім товаришам, які перебувають в межах Німецької Австрії, пропонується зареєструватися у Секретаря Організації — тов. Володимира Залізняка (адреса: Wien, VIII., Hammerlingplatz 4/7).

25. жовтня 1902.

О. Жуковський,
Секретар Зак. Дел.

Мик. Шаповал.

Світова революція, Росія і Україна.

I.

Світова революція запроектована розмірами світової війни.

Оскільки капіталістичне господарство є світовою організацією, остільки всяке повстання проти нього в одному місці вносить потрясіння і здвиг в другому, по всій кровобіжній системі капіталізму.

Пожар світової війни охопив доволі швидко майже всі простори світу, втягаючи державу за державою у вир мілітарного бою активно чи пасивно.

Коли ж вибухла революція, то ось вже почався 4. рік, а похід її ніяк не може переступити меж колишньої російської імперії. Не вважаючи на спроби революції в Фінляндії, Берліні, Баварії, Угорщині, що були задушені відносно за короткий час, якимось капіталістична Європа тримається на поверхні. Внизу клекотять великі сили, кора капіталізму вигинається, двигтять під напором підземних сил, але виявляє цупкість, еластичність, не проривається, не дає виходу внутрішній енергії, власне зручно випускає її через охорончі клапани соціальної політики: обіцяє націоналізацію, соціалізацію, змовляється понижувати ціни, запрошує соціалістів до влади і т. и. Економічний організм Європи давить величезною вагою на окремі революційні частини, продовольча політика тримає їх в покорі (заякування Австрії непристаткою харчів, Чехії — затримкою борошна і т. д), страх голоду утримує їх в стані рівноваги. У кожної країни чогось бракує, вона в одному або другому залежить від чужих країн, і ця економічна система тисячами зв'язків тримає соціальний устрій Європи в стані еластично-цупкої хиткої рівноваги, не даючи проломів.

Однак це ні крихти не показує на скріплення, на господарське відродження, на поворот „нормального“ ходу річей.

Нешастя війни такі кольосальні, економічні, культурні, моральні, політичні наслідки її такі значні, що цілком натурально в житті з'явилися нові ферменти, що виявляють велику двигачу силу, що-разу родять нові сили і змінюють хід подій. Убито за війни 10 мільйонів, скалічено більш 30 мільйонів, згинуло від холоду, голоду і всяких фа-

тальних випадків знову таки мільйони, „не родилось“ 35 мільйонів, знищено половину національного майна воюючих держав, борги держав дійшли до нечуваних розмірів, і реалізацію їх вже можна мислити лишень логічно, умовительно, але перевести економічно вже неможливо; злидні, голод, дегенерація населення, страшний занепад культурного життя очевидний. Хіба при цих умовах можливий поворот до „нормальних“ часів? Та і що таке „нормальний“ час? Буржуазія мислить його, як час спокійний, щоб-то найбільш зручний для грабіжницької „праці“, коли трудовий народ спокійно дає себе вискувати.

Тільки безнадійний, закоханий в свою діяльність грабіжник, егоцентрист і маніяк здобичництва може називати такий час нормальним! Для влодія найбільш нормальним і спокійним часом є той, коли всі сплять, собаки не гавкають, колодки на дверях в коморах не висять. Це спокій, що охороняє, прикриває, сприяє грабіжникові.

Трудові маси, що найбільш терплять через війну її наслідки, не можуть бути спокійними, і тому революція, як єдино розумна форма неспокійності рабів, піднімає голову все вище й вище по всіх країнах, зачеплених розором війни. Революція на Сході Європи вибухла з елементарною силою і ось вже більш 3 років держить в напруженню цілий світ.

Виявлення світової революції відбувається в Росії і на Україні увесь час в активній формі, в інших країнах і державах світу — в пасивній, в яку знову перейшла активна революція після короткого вибуху в Фінляндії, Берліні, Баварії, Угорщині, але різниці форм не дає права говорити, що революція йде лише на Сході Європи. Ні, вона йде скрізь: диктатура трудових мас держиться в Росії і на Україні, завдяки підтримці її трудящими всього світу, які не дозволяють буржуазії кинути всі сили на Схід проти революції. Страйки, протести, саботаж, спинювання транспортів зброї, амуніції, грізний настрій і погроза напасти на капіталізм з тилу тримають панів-капіталістів у постійнім страху за свої маєтки і приковують до місця. Капітал Франції, Англії, Італії й ин. з охотою кипув би мільйони дурнів на убій за свої користи проти пролетарської революції, але в тім-то й річ, що нема кого кинути! Сами капіталісти не підуть битись своїми руками, а наймитів на це нема.

Трудові маси досить вже свідомі, щоб не йти сліпо за своїми ворогами проти своїх друзів. І через те пролетаріят Європи веде незвичайно користув революційну роботу, завдяки якій східно-європейська революція може триматись і організувати маси для дальшої боротьби.

Пасивна резистенція революційних мас сама по собі є лише показником певного відношення сил в даній країні, але відносно світової революції вона є одною з її форм, в котрій відбувається активна організація сил, виховання трулящих, підготовка до збройної боротьби, боева революційна муштра. Не пройшовши цієї школи революційної муштри, трудно бути добрим бойцем революції.

Буржуазія допоможе пролетаріатові пройти успішно цю підготовчу муштру, і тоді пасивна форма революції перетвориться в активну, цеб-то революція перейде й тут в стадію повстання і диктатури трулящих над гнобителями. Всі прихильники революції горять одначе нетерплячкою, чекають з напруженням такого революційного вибуху і дивуються, що революція ніби застряла на Сході, в Росії, і далі не робить кроку. Тривожаться до розпуки через цю повільність, кілька разів охоплюються радістю, що от, мовляв, побідний похід революції вже лагодиться перейти межу в Європу, але знов якась сила одпихає революцію назад, в багністі простори Росії.

Для європейців цілком незрозумілий факт, чому революція вже тричі провалилась на Україні, і де-хто вже передчуває, що вона провалиться незабаром і в четвертий раз, ще раз охолодивши і розбивши надії найбільш гарячих і віруючих в неї.

Справді, цей об'єктивний факт успіху і неуспиху революції на Україні занадто кидається в вічі і стає де далі більш загадковим, для світової революції просто фатальним. Коли революція не опанує України, то ледве чи можна вірити в її перемогу в Європі: вона впаде в Росії, і це буде факт нечуваної поразки, моральної і фізичної, для революції в цілому світі.

Для всіх ясно, що оборона російської і української революцій є найбільшою реальною задачкою трудових мас світу, широкою школою і опорою; після ж упадку їх трудові маси знов змушені будуть звзвити свою боротьбу до льокальних інтересів, до боротьби за плату, професійні вигоди то-що, звзвити сферу свого політичного виявлення, захвату і історичної ролі. Упадок революції в Росії і на Україні значив би поразку революції скрізь для нашої епохи. Наше покоління не виконало б визвольної роботи і переклало б її на плечі слідуячого покоління.

Очевидно, трудові маси кровно заінтересовані в тім, щоб революція в Росії і на Україні переможно скріпилась, щоб зробила крок далі на активну підтримку революції в сусідніх країнах. Через те ніхто не може бути байдужим до того, що діється на Україні, кожний мусить знати, чому Україна й досі є „порогом революції“.

Всі соціалісти і буржуазія на питання, чому революція вибухла і тримається в Росії, одногolosно відповідають, що там було велике обурення проти царизму, а головне — там був ще молодий, слабкий, нерозвинений капіталізм, що не мав ще сили, щоб залізною рукою опанувати всіх і не дати змоги народові випростатись до такого потрясаючого вибуху. Коли оцінювати можливість революції з погляду сили капіталізму, а це єдино правильна точка погляду, то треба признати, що, значить, в Росії і на Україні знайшлося більше антикапіталістичних сил; що значить, число заінтересованих в капіталізмі там менше від числа в йому незаінтересованих і ворожих навіть до нього. Для кожного ясно, що це суперечить всьому марксизмові, котрий твердить, що соціальна революція можлива тільки у високорозвинутих капіталістичних країнах, де є багато пролетаріату, де він складає навіть організовану, свідому своїх інтересів більшість населення. В усякому разі, можна революції сподіватись в першу чергу в Англії, Німеччині, Франції, Бельгії і т. д., але ні за що не в Росії і на Україні, де малий числом, організацією і культурою промисловий пролетаріат, де мале городське населення взагалі і де „дрібнобуржуазне“ селянство складає більше $\frac{3}{4}$ всього населення. Марксизм так уперто вірив в свою концепцію, що не може „льготично“ допустити факту революції в Росії і на Україні, взагалі не допускає можливості її тепер навіть в Європі. Марксисти ніяк не можуть зрозуміти: чому революція трапилась там, де капіталізм мало розвинувся, ще не спролетаризував усього населення — в суґубо-аґрарних країнах? З їхньої точки погляду, це якась „ненормальність“, „помилка“ революції, взагалі якесь історичне непорозуміння, загадка. Пролетаріат Європи слухає своїх старих ватажків, які безпомічно розмахують руками, не розуміючи, як це революція трапилась всупереч їхньому ворожбицтву, переглядають твори Маркса, Енгельса, всі катехізми і бедекери революції. Але не розуміють нічого ватажки, нерішучо переступає з ноги на ногу й пролетаріат, котрий одначе повернув голову на Схід і слухає призивний гучний дзвін великої східно-європейської революції. Найбільш чутливі, нетерплячі, пригноблені вириваються з оцепенілості, кидаються вперед на цей призивний гук і стають в ряди активної революції.

Загадка ж східно-європейської революції в тім, що вона не індустріально-пролетарська, а аґрарно-селянська революція, хоч її здебільшого ведуть ватажки пролетаріату і сам пролетаріат разом з селянством.

Індустріальна Європа не зможе так легко зрозуміти феноменів аґрарної революції, бо вона — індустріальна. Європейський

пролетаріят також мислить революцію, як пролетарську, а тому й дивується, що революція вибухла в аграрних країнах і в аграрною переважно, бо її провадить переважно аграрне населення, що складає основну силу червоної армії.

Ми повинні ближче підійти до цієї загадки аграрної революції.

Соціалізм, як наука, в усіх своїх течіях визнає, що вся капіталістична система виросла і скріпилась через насильне вивласнення землі у працюючих. Початкове скупчення капіталу сталося через експропріацію землі і обезземелення мас, через що капіталізм дістав змогу розвиватись, маючи завжди запас вільної робочої сили. Цей запас — трудовий резерв — стоїть за плечима у пролетаріату, домагається праці, щоб не згинуть з голоду, своєю конкуренцією знижує ціни на робочі руки; об'єктивно в руках капіталіста обертається в силу, якою капіталіст підганяє працюючих працювати ще більше, ще за дешевшу плату, не протестувати проти визиску, не нарікати на свою долю з страху перед звільненням, вигнанням на вулицю, на шукання иншого пригудку або на голодну смерть. Що більший трудовий резерв, то тяжчі умови праці пролетаріату, надії на поліпшення життя слабші, засоби боротьби менші. Та й як боротись? Застрайкувати? Але негайно на місце страйкуючих підходить голодний трудовий резерв, приймає ще гірші умови праці, а страйкарі вилітають на вулицю, і в результаті становище трудящих, всього трудового класу, стає ще гіршим.

Коли б не було цього трудового резерву, то пролетаріят міг би в страйкові здійснити своє право власності на свою робочу силу, покинув би працю, спинився б приток надвартости в кешеню капіталіста, засоби продукції згубили б свою властивість капіталу, не приносили б бариншу, і капіталізм, зпараліжований страйком трудящих, мусів би падати, йти на капітуляцію перед трудящими. Власник засобів продукції (капіталіст) стояв би беззбройний перед власником робочих рук (пролетаріатом), не маючи змоги примусити його до праці.

Коли б такий стан господарського розєднання робочих рук від знаряддів продукції продовжити на довгий час, то льогічно існування капіталізму представити собі не можна. Отже тільки присутність трудового резерву робить капіталіста могутнім власником знаряддів продукції і сильної зброї, якою капіталіст заганяє до роботи потрібне число рабів — трудовий резерв. Трудовий резерв, ця найбільш нещасна частина пролетаріату, служить, як зброя, для примусу пролетаріату до праці.

Відкіль же береться трудовий резерв? З приросту безземельного і малоземельного селянства, що не має доступу до землі, відгородженої від нього правом приватної власності. Монопольна власність на землю є тією підвалиною, спираючись на яку, вивершилась вся система капіталізму. Знищення монопольної земельної власності значило б соціальне знищення трудового резерву, цеб-то того преса, яким капіталізм видавлює з своїх робітників трудову надвартість. Коли не буде цього преса, то не буде чим видавлювати надвартість; тоді промисловий робітник матиме змогу здійснювати право власності на свою робочу силу.

Всі, хто заінтересований у визволенні праці з-під гніту капіталу, повинні глянути в корінь річей і знищити саме джерело сили капіталістів. Це джерело — земельна монополія поміщиків і капіталістів. Щоб примістити трудовий резерв до землі, дати йому форму приложення праці, треба визволити землю з лещат приватної власності, зреалізувати право кожної людини на землю. Визволення землі дасть трудовому резерву форму приложення праці а пролетаріатові розв'яже руки в боротьбі з капіталістами. Таким чином, пролетарська революція повинна початись з вивласнення землі. Земля потрібна в першу чергу безземельному і малоземельному селянинові, за землю бореться селянство, те селянство, яке марксистки взагалі вважають за „дрібнобуржуазне“, не соціалістичне, індивідуалістичне, за визискувача для пролетаріату, і яке вони не вважають за двигача революції, а швидче за її ворога. Тому вони не то, що не стараються втягти селян в революцію, а намагаються лише знейтралізувати його, щоб воно хоч не виступало проти революції.

І це тоді, коли дійсна революція починається лише селянством, лише тоді стає дійсною, глибокою, коли її розпочне селянство во ім'я визволення землі! Визволення землі веде в парі з собою знищення трудового резерву і дає широку дорогу для пролетарської революції. Пролетарська революція повинна починатись, як аграрна революція, як бій за визволення землі з капіталістичного рабства і передачу її трудовому людові. А коли навіть комуністи (земельна програма німецької комун. партії), не кажучи вже за соціаль-демократів, стоять за збереження приватної власності хочби і в дрібному володінні, хочби й тимчасове, то, очевидно, „рабство землі“ не сприятиме зруйнуванню капіталізму. Приватна власність на землю є причиною панування капіталу, істотно суперечить соціалізмові, а тому основним лозунгом соціалістичної революції мусить бути визволення землі!

Особливо важне значіння, просто рішачче, має цей лозунг для світової революції, як єдиний спосіб знищення світового трудового резерву. Тепер, коли в якійсь країні трудовий резерв зменшується і пролетаріят одержує через це змогу регулювати заробітну плату, капіталіст приводить собі аграрних рабів з другої країни. Прусія приводить цих рабів з Польщі і Галичини, Чехія з Словаччини, Америка одержує їх з Італії, Прикарпатської України, Ірландії і Словаччини, Франція — з Німеччини і Бельгії, Англія звідусіль і т. д.

Буржуазія шляхом розселення (внутрішньої колонізації), переселення і заморської еміграції селянства та робітництва регулює трудовий резерв, розподіляє його для рівномірного тиснення скрізь і цим позбавляє його значіння вибухової соціальної сили і . . . досягає головної мети — безпереривного вигрібання надвартости. Де трудовий резерв не великий (Америка), там буржуазія дбає найбільш за колонізацію, але землі там дуже багато (густота 1 — 10 душ населення на 1 км²), то як його зробити трудовий резерв? Як обезземелити? Правом приватної власности заперти доступ до землі — от і є пролетаріят і регулятор для його — трудовий резерв. Кольосальні простори вільної землі, запертої правом приватної власности, яке потроху поширюється на частину безземельних, щоб відношення власників землі і безземельних тримало систему капіталізму в рівновазі, — ось основний принцип земельної політики капіталізму! В цьому його сила. Цим він потроху зменшує небезпеку соціального динаміту, носієм якого є трудовий резерв. Капіталізм захопив землю всього світу, закував її в приватну власність. Мільйони десятин, навіть не загосподарені ніяким способом, лежать обложеною під замком приватної власности; от цим способом капіталізм нейтралізує вибухову силу пролетаріату і селянства, регулює розподілення сил, командує скрізь і скріплює своє панування.

Хто хоче знайти підвагу (ричак) революції, той мусить вхопитись за лозунг визволення землі. Хоч Росія і Україна і слабо-капіталістичні, хоч промисловий пролетаріят там невеличкий (6—10%), але виперте від землі селянство складає кольосальну вибухову революційну силу, яка робила і робить революцію. Помилуйте: 45% організованого пролетаріату Німеччини, 37% свідомого соціал-демократичного населення Чехії не можуть зробити революції, а 6 — 10% пролетаріату (мало свідомого до того ж!) в Росії і на Україні робить революцію! Над цим фактом треба думати, не спускати його з ока, бо він дає ключ до розуміння загалки революції.

В Росії і на Україні революцію зробило і підтримує селянство, аграрне населення. Європейський пролетаріат не має змоги зробити революції своїми силами! Це повинно бути ясным, бо в Європі число заінтересованих в збереженні капіталізму є більше, ніж число заінтересованих в скасуванні його. Щоб сталась революція в Англії, треба, щоб вона сталась на кілька день раніше в Індії, Єгипті і інших аграрних країнах. Революція може початись з надією на успіх лише під лозунгом визволення землі. Революційні соціалісти мусять в першу чергу кинути цей лозунг в аграрні країни, що дають харчові продукти і сировину для високо розвинених капіталістичних держав. Аграрна революція в Індії, Персії, Турції, на Балканах, в Румунії, Італії, Польщі, Галичині — ось де підвага загальної революції проти капіталізму! Тоді пролетаріат високо-капіталістичних держав буде поставлений над прірвою безробіття і голоду, здобуде незвичайну силу рухливості і революційного гніву проти безпосереднього оточення і піде на штурм. Капітал з грюкотом упаде. Доки англійський пролетаріат живе коштом Індусів, Фелаків, Негрів і інших аграрних рабів, доти він буде найменш революційним в світі. Це є загальновідома істина, що англійський і американський пролетаріат є найменш соціалістичний. Що ж це значить? Адже ж ці країни найбільш висококапіталістичні?

В тім то й річ, що ці країни мають занадто багато колоніальних аграрних рабів, а тому ніякі держави так не далекі від революції, як ці сугубо-капіталістичні вампіри з своїм численням, але в більшій часті добре забезпеченим робітництвом. Тому в Англії є більше заінтересованих в збереженні капіталізму, як в його скасуванню.

Розпочати світову революцію призначено країнам з великим числом аграрних рабів — Росії, Україні, Індії, Єгипту, Персії, Румунії, Польщі, Італії і т. д. Тут соціалісти повинні підняти прапор боротьби за землю, щоб двигнути селянську масу проти капіталу, проти приватної власності на землю, і цим світовому капіталові буде нанесено перший смертельний удар: трудовий резерв зменшиться до мінімуму, пролетаріатові будуть розв'язані руки для нанесення капіталові останнього удару.

Хто не зрозуміє цієї техніки і механіки світової революції, той вертітиметься, як білка в колесі, в зачарованому колі марксистської фразеології і безнадійного чекання того проблематичного часу, коли класово свідомий пролетаріат стане подавляючою більшістю населення висококапіталістичних держав. Цього довго-довго ще не буде. Англія

показує, що коли майже все населення торгуватиме, то пролетаріат ніколи не матиме змоги зробити революцію.

Поширення світової революції залежить від революції в аграрних країнах, де число заінтересованих в поваленні капіталізму більше, ніж у висококапіталістичних колоніальних державах.

Пролетаріат повинен прийняти за найперший лозунг світової революції — „визволення землі“, з'єднати його з другим лозунгом „пролетарії всіх країн, єднайтеся“. Так, єднайтеся з безземельним і малоземельним селянством, одберіть всю нетрудову землю, — цим ви однімете у капіталізму соціальне джерело його існування, а собі розв'яжете руки, щоб добити світове страховище!

Пролетаріат повинен об'єднатися з трудовим (без- і малоземельним) селянством і кинути разом з ним в боротьбу за визволення землі — лише в цім запорука перемоги над капіталом.

Марксистська концепція революції, яку зробить, мовляв, в першу чергу пролетарська більшість висококапіталістичних держав, не має під собою життєвого ґрунту, що доказала велика східно-європейська революція. Не протиставлення пролетаріата селянству, а об'єднання їх під лозунгом визволення землі може принести перемогу над світовим капіталом.

Не нейтралізація селянства, як то роблять революційні марксисти, а стягання всіх революційних сил під аграрно-революційний прапор визволення землі з кайданів монопольної власності є важливою передумовою світової революції.

Негативний приклад, як не треба робити революції, показує Україна, що стоїть порогом, через який революція ось вже три роки не може переступити.

II.

Одним з факторів, що психологічно сильно вплинув на большевиків і спричинив викривлення їх політики на Україні, було те, що Україна, вирішивши в імпульсивну окрему силу шляхом революції, разом з тим стала постійно грати проти Московщини роль Кобленца — колишнього пристановища французької контр-революції. Справді, з перших днів большевицького перевороту, коли Центральна Рада оповістила Україну республікою, потяглись на Україну валки втікачів од большевицького режиму. Очевидно, ті, кому було з ними тісно: буржуазія, офіцерство, стара бюрократія і групи несвідомої інтелігенції. Куди? На Україну, де ще перевороту не було, де був гуманний, демократичний режим Ц. Ради, лад і порядок. Україна була тоді, як заявив В. Винниченко в Ц. Раді, „оазою ладу и порядку“, а тому нічого дивного, що з большевицької спеки потяглись спрагли мандрівці до

„оази“, яку трохи згодом і постарались зіпсувати. Замість того, щоб сидіти вже тишком-пнишком, контр-революційний наброд метушився і галасував, вимагав активності проти „бунту“. Демократично-соціалістичні національні „меншости“ в Ц. Раді на всі лади кричали про „ужаси большевизма“ і творили атмосферу непримиримості. Україна кипіла від втікачів з Московщини, котрі робили „опінію“; українські умірковані елементи підняли голови. Спроба групи укр. соціал.-революціонерів повести Ц. Раду на шлях принципіальної соціалістичної політики скінчилась нечуваною річчю в демократично-правовій державі — члени Ц. Ради були арештовані таємними заходами тодішньої „соціалістичної“ влади. Порозуміння з большевиками бути вже не могло. Війна переорала всі дороги до порозуміння.

Вся Україна збольшевичилась, і українська влада стала мандрівною примарою, яка незабаром вернулась з Німцями. Україна знов стала „оазою“ цілком. З Московщини потяглись знову валки втікачів — цвіт буржуазії і головно бувшої царської бюрократії, що хотіла на всякий випадок винести ноги з пожежі. Україна була переповнена цим набродом, що знайшов швидко дорогу до Німців і вкупі з українськими контр-революційними колами захопив владу на Україні. Гетьманщина була золотим періодом всеросійської контрреволюції. Всім відомі факти, що контр-революція оповістила на ст. Смородино війну революції. Донський атаман Краснов і гетьман Скоропадський подали собі руки на згубу революційної Росії.

Упадок центральних держав і революції в Австрії та Німеччині рішили справу перебування Німців на Україні. Повстання Директорії підняло революцію на ноги, Німці були ліквідовані. Але через це Україна ще не перейшла в полосу соціалістичної революції, бо Антанта вже припливла в Одесу і очарувала українську політику своєю силою, тим легендарним фіолетовим промінням, танками, Греками і Девікінцями. Перед Україною стало на весь зріст питання про самоліквідацію, а для Росії знов те ж саме: вся небезпека з України. Міжнародній і з'окрема російський капітал організував і організує до сьогоднішнього моменту контр-революцію на просторах України. На українських степах знайде собі могилу революція або контр-революція.

А через те для совітської Росії не байдуже, що і як діється на Україні. Тут головна небезпека для Росії, і тут мусить бути головна увага її уряду.

Коли українські правительства не могли додуматись ні до чого иньшого, як тільки до ідеї нейтралітету, то це була їх вина. Україна в силу об'єктивних умов стала полем бою між революцією

і світовим капіталом, а тому натурально, що обидві ці сторони не могли і не можуть визнати „нейтралітету“ України, кожна через свої причини. А тому і не визнають і не визнаватимуть, аж доки йтиме боротьба. Обидві сторони декларували про „право національного самоозначення“, і кожна мусіла занехати ці декларації, коли справа йде про те: бути чи не бути.

Українська буржуазія ні разу не помилилася: хоч і було сутужно, але вона вела принципіальну класову політику і тому щоразу ставала на бік капіталу. Зрозуміло: свій до свого! Але чому і „соціалісти“ ставали на бік капіталу — це було б незрозумілим, коли б ми запідозрили їх в принципіальності або далековорості. Вони просто не додумались до того, що найкраща політика — принципіальна і класова. Логічно всякий, що вважав себе за соціаліста, мусів би також стати до свого, щоб-то на революційну позицію супроти капіталу. При даних умовах це значило — погоритись з більшовиками. У нас говорилося, що то чужі більшовики, що вони йдуть грабувати Україну і т. п. Але за ними йшов український народ — селяне і робітники. Хто бачив і знає, як українське військо дівізіями переходило до більшовиків, той не осмілиться заявляти, що московські більшовики завоювали Україну. Україну віддав більшовикам український народ, бо він в їх бачив своїх оборонців. Можна, розуміється, говорити, що це зробив „несвідомий“ національно народ, що його „одурено“, але коли б це було так, то, значить, наш народ ще не доріс до ідеї своєї національної єдності і незалежності. Значить — такий об'єктивний факт. Справді, таке припущення можна робити лише зі злої волі або з погано прихованого еґотично-буржуазного інтересу, бо доріс же народ до ідеї поголовного повстання проти гетьмана і Німців, пішов же він за українською владою, коли вона покликала на збройну боротьбу? А він же покинув українську владу, коли вона почала оббивати пороги у консула Енно? Значить, він зрозумів, де ворог, йому це не подобалося. А друге те, що на Україні не лише „чужі більшовики“, а й свої українські більшовики. Вони не хочуть боротись за самостійну буржуазну Україну, а борються за справді соціалістичну і федеративну, ну, так на це їх воля, так вони розуміють інтерес українського народу. Вони мають право так думати, як інші мають право думати не так. Хто з їх має більшу рацію — вирішить боротьба, сила, а не якесь „право“.

В усякому разі той факт, що Україна була і є притулком контр-революційних сил протимосковських і що український народ не під-

держує буржуазної влади, а йде за більшовиками своїми і чужими — ці обидва факти українських обставин стали об'єктивно причиною помилок більшовицької політики і упадку їхньої влади.

Російські більшовики були примушені воювати з Україною, як з базою всеросійської контр-революції, новим Кобленцом. На їхньому місці кожний так зробив би. Коли б українські соціалісти підняли своїми силами боротьбу, взяли владу, а „український“ капітал почав десь у сусідів організуватись проти України, то що мусіла б робити українська соціалістична влада, коли б вона була далекозора, енергична, рішуча, розумна влада? Вона б мусіла воювати з тим сусідом, що кричав би про свій „нейтралітет“ і давав би притулок контр-революції. Не лише соціалістична влада, а всяка влада так би мусіла робити, коли б вона хотіла втриматись на поверхні.

У нас люблять говорити, що Україна не винувата за те, що в ній купчилась російська контр-революція, що до неї приходили Німці, Антанта, добровольці. Вона і супроти цих сил задержувала „нейтралітет“. Так, але вона винувата тим, що не мала сили додержати справді нейтралітету силою, її розмови про „нейтралітет“ були показником безсилля, а безсильний не має права нейтралітету! Коли українська політика відмовилась вживати захисного коліру „нейтралітету“, то буржуазні елементи пішли солідарно з капіталом, а революційно-соціалістичні з революцією. Тепер розмов про нейтралітет нема вже, слава богу.

„Нейтралітет“ України мусіли порушити більшовики з метою самоохорони. І їм урядлося це при допомозі їх натурального союзника на Україні — українського більшовизму. В цілях охорони революції в Росії мусить Україна бути також революційною, радянською — таке відношення до України натурально впливає, з точки погляду інтересів охорони російської революції. Очевидно, революція для України має свою самостійну вартість, бо і український народ, як такий, хоче визволення. Тому і навпаки правильно: з української точки погляду, потрібно, щоб в Росії також була революція. Заінтересованість обох країн одної в одній полягає насамперед в сфері охорони революції.

Розширення цієї заінтересованости за межі питання про охорону революції можливе, коли одна з цих країн має або хоче мати ще якісь особливі інтереси, котрі вже носять локальний характер. Наприклад, Московщина заінтересована в українському хлібі, цукрі, гарному морі і т. д. Тут вже випливають такі відносини, що вічого не мають

спільного з революцією, а виявляють національні інтереси. Не революція заінтересована, а Росія, не в охороні революції, а в економічних вартостях. На цьому ґрунті виникають відношення не революції, а національних інтересів, котрі можуть виявлятися при всяких політичних устроях Росії і України. Російське самодержав'я і буржуазія були дуже заінтересовані в Україні і вели азійську політику повної інкорпорації України: економічної, політичної, національної, культурної. Нічого дивного, коли при революції і після революції будуть з'являтися такі самі тенденції в російському суспільстві, раз воно виховалося в ідеї паразитизму Росії. Російське суспільство було і є переконане, що велика, навіть величезна Росія не може прожити без малої України чи ще менших інших країн. Хіба Росія не має багато землі, хліба, вугілля, руд, води і т. д.? Має, дуже багато має. А чому ж вона думає, що не може прожити без економічних даних України? Тому, що вона так думає, так відчуває. Тому, що ці думки культивувались протягом сотень літ, так думали Петро I, Катерина II, їхні спадкоємці. Патос російської культури був патосом дворянства, буржуазії і всієї обивательщини — він є змістом російської культури і нації, яко культурного типу. В ґрунті річи, ідея російської культури — ідея паразитизму, якою була вся Росія перейнята до вчорашнього дня, до революції. Чи могла вся Росія, прокинувшись на другий день революції, стати іншою, ніж вона є? Ні. Зміна культурно-психичного типу — це діло довгого часу, великої творчої праці і інших обставин, нових факторів, котрі лише потроху змінюють людей. Це всякий знає, особливо соціалісти. Не можна стати сьогодні добрим соціалістом, будучи вчора добрим буржуєм. Це — об'єктивно-могутчий закон розвитку.

Революційна Росія, яко вся Росія, сьогодні є така, яка вона була вчора. Може нові елементи, наприклад, всемогутчі більшовики могли б її змінити за один день? Не кажучи вже про те, що більшовики не є гомункулуси, утворені в лабораторії соціалізму, а справжні Росіяне (культурно), треба не забувати, що їх жменя. Після трьох років революції їх стало аж 604.000 душ! Недавно ще було 400.000, а в перший рік революції було 20.000 душ чи менше. Коли рахувати, що в Росії 7 мільонів пролетаріату, то більшовики складають 8·5% від пролетаріату, а коли прийняти, що всіх Руских 100 мільонів, то який процент складають ці нові люде? Максимально 0·6% від всього населення Росії, котре представляє старий культурно-психичний світ Росії-завойовниці. Навіть ті Росіяне, що тепер „йдуть в більшовики“ — вони залишаються дореволюцій-

ними Росіянами, переживають свої історично-культурні ідеї, ідеї панування в усьому: в гніті і визволенні. Ми всі знаємо цю ідею російського месіанізму, котрою перейнята російська література, політика і т. и. Самодержавіє і дворянство мріяли про „третій Рим“, буржуазія — про Дарданели, св. Софію, Балкани, Близький, Середній і Далекий Схід, соціалісти — про врятування Європи від „гнилої“ культури, про „особливий“ шлях Росії, про універсальність російського рецепту „останнього визволення“, про спасення всього світу від „гріха“ і т. п. ідеї, якими просякнута російська інтелігентська культура і яка трансформувалась тепер в ідею „всесвітньої революції“, яку проведе в життя Росія. Месіанізм російської культури — це не секрет ні для кого, хто приглядався до неї. В сфері розповсюдження культурних цінностей він виглядає зовсім не але, навіть віє від нього величністю: руський мужичок врятує весь світ од гріха, руський пролетаріят визволить увесь світ од капіталу!... Але економічний ґрунт месіанізму в Росії спирається на ідеї паразитизму, бо хто ж культивував цю ідею? російське дворянство, буржуазія і міщанство.

Формула революції, солідарности народів, стала дуже зручною формою, в яку можна переллати старий зміст. З історії культури відомо, як великі ідеї юрба пристосовувала, як форму, до старого змісту. Було б дивно, коли б всеросійська юрба не пристосовувала ідеї світової революції і солідарности до своїх органічних понять. От власне з цими старими поняттями російської культури і прийшли російські більшовики на Україну. Вони знайшли ці поняття і в тих 5—6 мільйонах Росіян і зденаціоналізованих Українців, що живуть постійно на Україні і ніде инде. Коли Росіяне прийдуть до Німеччини, Чехії, Угорщини, Румунії, Польщі, то вони прийдуть сюди лише з ідеєю оборони революції, а на Україну... з цією ідеєю і ще з усіма иньшими.

Тому політика російських більшовиків на Україні є не лише більшовицькою, але ще в більшій мірі політикою російською. Привела їх сюди логіка революції (необхідність боротьби з російським Кобленцом), а затримує психологія Росіян. І Українці повинні з цим рахуватись, як з силою об'єктивних факторів. І коли українські більшовики еднаються і хочуть еднатись з російськими більшовиками, то тим самим вони мусять, хоч і не хочуть, еднатись з Росіянами, з російською масою, що має свою культуру, свої ідеї, свідомі стремління і підсвідомі їх імпульси.

Чи може бути добрий союз цих сил? Як більшовики з більшовиками — розуміється, так, а як Українці з Росіянами — ні. Бо тут

знов таки виступає діяльною силою ідея національна українська, котра виробилась більше негативно — не з ствердження свого, українського я (бо для цього Росія не давала змоги), а з отрицання російського я. Українці культивували в собі ідею революції проти Росії, ідею визволення від тієї Росії, що вся в своїй цілості носить такий великий запас експанзивности на весь світ, під котрим задихалась сотні літ Україна. Хто хотів знати основи українського руху, той знає, що культурно-визвольна ідея України обіймала в собі думку не лише про визволення від капіталу, а й про визволення від Росії, як сили, що втілювала капітал, колоніальний, до крайности, до знищення України, капітал завойовника. Соціялісти якоїсь нації, що мають до діла з своїм національним, що виріс органічно з їхньої нації і їх суверенної держави, капіталом, мають власне перед собою цей свій капітал, що був і є ворогом трудового люду, але не був ворогом нації і культури, не можуть уявити, що соціялісти колоніальних країн і недержавних народностей боряться проти капіталу взагалі і проти колоніального (анти-національного) капіталу зокрема.

Росіяне і то навіть більшовики, які на відчують, що таке національне питання взагалі, що-до України не відчують його зокрема і тому не розуміють українських соціялістів, не терплять національної стихії українства, не вміють розмовляти з Українцями зрозумілою по-людському мовою, бо свою національність вони легко носять, як повітря на плечах, і не помічають, що вони, опріч більшовизму, приносять на Україну і русизм. Вони цього не помічають, і було б неприродньо, коли б вони зразу це відчули, бо визволялись від патосу своєї культури, від закорінених в підсвідомості понять можна лише повільно, еволюційно, а не революційно. Революції можливі в льогіці, а не в психольогії. Для всіх сторонніх глядачів незрозуміло, чому „Росія не може прожити без України“, а для Росіян, і то навіть більшовиків, це „зрозуміло“ не льогікою, а почуттям, психольогією. Бо Росіяне ще не визволились від ідеї паразитизму Росії, котру (ідею) вкладають тепер в нову форму — ідею спільности інтересів трудових мас, як раніш вкладали в ідею спільности інтересів „права, культури, справедливости, єдности“, цеб-то буржуазії.

Я розмовляв з інтелігентними російськими більшовиками, і вони говорили отверто: Визнаємо самостійність Фінляндії, Польщі, Литви, Естонії, Грузії і т. д.

— А самостійність України?

— Ніколи в світі!

— Чому?

— А так нам треба . . .

Ніколи не можна добитись вказання причин невизнання самостійності України, бо цього по-щирости не розуміють і вони сами. Вони так відчують, та й годі.

Проти сили відчування можна ставити лише силу протилежного відчування, і одна з цих сил мусить скоритись другій. Треба чекати, поки якесь одно джерело згубить свою видатність, вичерпається, вивітриться, захиріє. Для цього потрібно довгого ряду років . . .

Отже коли большевики досягли своєї безпосередньої революційної мети — розігнали контр-революційний Кобленц, то, здається, їм не було чого робити на Україні, і вони б ніби мусіли піти з неї або навіть залишити сторожу проти Кобленца, а Україна б вела своє життя по своїй волі, українське робітництво і селянство продовжувало б свою будівничу роботу, бо на Україні лише воно є суб'єктом революції і будівництва. Здається, це єдиний зрозумілий крок. Крок, який вони роблять для Литви, Естонії, Латвії.

Але справді не так. Росіяне починають по-своєму організувати Україну і насамперед дбають, щоб було вирішене питання про федерацію, про об'єднання, про повне політичне і економічне підпорядкування України в європейському центрі. Вони не можуть сховати чуття радості, коли вдається зломити „сепаратистичний“ спротив якоїсь української групи чи навіть особи, як то було, прим., з українськими професійними спілками, коли вдалось підпорядкувати московському центрі, про що так проречисто говорив голова російських проф. спілок на останньому з'їзді: або коли вдалось підпорядкувати політично і економічно Україну Росії, як то виявилось у вражіннях після IV. З'їзду Рад України в статті московського „Комуніста“, або коли вони дізнались, що проф. Грушевський і Винниченко стали твердо на ґрунті радянської влади, і ин. факти.

Цікаво, хто в цих і подібних випадках більше радіє в душі революціонера: большевик чи Росіянин? З погляду інтересів світової революції, важно лише те, що є виявом безпосередньо-революційних успіхів, а не якихсь локальних завоювань, що зв'язку органічного з революцією не мають, а тому для світової революції найважливіше, коли б радів лише большевик, а спеціальні радощі російські чи українські — лишались би справою приватною. На жаль, в російсько-українських відносинах не все так стоїть, що давало б втіху світовим революційним надіям, і то власне через те, що в розвитку революції все більш бере гору російське почуття над чисто-рево-

люційним. Саме тепер закордонна преса багато подавала вісток про величезне національне одушевлення Росіян у війні проти Польщі. Совітьське правительство при нападі Польщі апелювало не до революційних почувань Росіян, а до російських почувань. Воно мусіло використати в своїх цілях запас тієї національної енергії, котру носить кожний Росіянин, воно оцінило цю колосальну силу, воно пішло за нею, воно мусіло признати, що для оборони революції треба апелювати до національного життя. Чи це не є признання большевниками свого безсилля перед грандіозністю оборонної задачі? Очевидно, це безсилля. Амнестовані колачківці і денікінці пішли в червону армію Росії, їх кликано всякими обіцянками, царські генерали почали виготовлювати стратегічні плани, Брусілов також видав відозву, як і Троцький, мільйони Росіян відгукнулись на ці поклики, закордонна еміграція російська розкололась, ставши почасти на бік большевицької Росії, протибольшевицька рос. преса почала писати, що об'єднати Росію може тільки большевицьке правительство і більш ніяке. Непримирима реакція, що мріє повалити большевизм, дійшла до такого признання, яке є найкращим об'єктивним показником дійсної національної ролі большевиків. Реакція лає большевиків, але визнає їх працю за найкращу в справі відбудування Росії. Таку похвалу треба уміти здобути!

З цього можна зробити справедливий висновок, що большевики є попереду Росіян, а потім вже революціонери. Що це мусіло бути так, за це говорять вся інерція російської культури, носителем котрої є не лише багатоміліонна маса, а й ті 604 тисячі членів комуністичної партії, які керують Росією.

Власне, похвала большевикам за „об'єднання“ несеться з боку російської реакції, що бачить в большевицькій політиці вираз своїх національних стремлень і ідеалів.

Не дивно, що большевики на Україні виявляли цю свою подвійну істотність: большевизм і рускість.

Большевизм вів класову політику пролетаріату, а рускість — національну політику Росіян. Ми повинні оцінити окремо ці дві роботи.

Большевики нищать капіталізм, ведуть завзяту боротьбу з буржуазією, виловлюють політиків, спекулянтів, банкірів, стару бюрократію, нищать контр-революцію — в цьому заслуги їх перед українськими трудовими класами незабутні. Це іменно та робота, яку мусіли б в першого дня робити українські соціалісти, навіть і не соціалісти, а всі, що справді хочуть визволення українського народу,

але витворюють під видом української держави форму захисту своєї експлуататорської праці. Всі оті „самостійники“, „державники“, „республіканці“, „демократи“, „федералісти“, коли вони хочуть справді бачити Україну вільною і самостійною, мусіли б нищити гнобителів, котрими є капіталісти російські, жидівські і польські переважно, отже логічно це повело б їх до політики знищення капіталізму на Україні. Вони проте не такі любителі свободи, щоб на це піти: хочуть мати самостійну Україну, але не хочуть нищити капіталістів! Так, капіталістів — найтяжчих ворогів української самостійності, що доказав капітал за ці три роки блискуче, не вважаючи на повзання перед ним його українських холопів.

Боротьбу проти капіталу повели більшовики і цим об'єктивно стали приятелями українських трудових мас. Справді, маси одушевлялись більшовиками неймовірно, і це дало російським більшовикам твердий ґрунт на Україні.

Боротьба з контр-революцією, охорона совітської республіки, боротьба з капіталом — це поняття одного логічно зв'язаного ряду, і як більшовики, так і українські трудові класи в ньому прямо заінтересовані. В цій площі солідарність Росії і України безсумнівна і потрібна, вона є і мусить бути. Коли б же відносини двох республік вийшли за межі цієї спільності, то яким же способом могло б бути проведено в життя?

Для кожної сторони це могло бути добровільним або недобровільним, на основі договору або насильства.

На жаль, на Україні російські більшовики пішли шляхом не договору з українськими трудовими класами, а шляхом політиканства, котре приводило їх до тяжких несподіванок.

III.

Загальний напрям соціальної політики більшовиків відомий: вони, як марксисте, ідеологічно стоять на ґрунті визволення від визиску найманої праці, а не взагалі праці; стоять на ґрунті диктатури пролетаріату, найманих робітників, вважаючи їх за єдино заінтересований в знищенні капіталізму клас і здібний збудувати нове суспільство. Цю схему можна зрозуміти в приложенні до висококапіталістично розвинутих країн, де пролетаріат складає більшість населення, але як можна рішити справу в аграрних країнах — на це марксистська схема відповіді не дає. Раліш марксисте давали таку відповідь: аграрна країна мусить перетворитись в капіталістичну шляхом пролетарізації села, яка буде наслідком розвитку продукційних сил (цеб-то розвитку капіталізм-

му). Через капіталізацію до пролетарізації лежить шлях соціалістичної революції — це квінт-есенція марксизму,

Всупереч марксизмові, революція сталась в сугубо аграрних країнах; революцію зробила очевидна більшість населення аграрного, щоб-то трудове селянство разом з пролетаріатом. Большевики, які справжні революціонери, не пішли проти революції, але вони пішли в неї з думкою, що це пролетарська революція. Як же при тім бути з „дрібною буржуазією“, селянством, котре, всупереч марксизмові, таки робить революцію, йде проти капіталізму і складає 90% червоної армії, на якій держиться вся революція? Догматизм є річ жорстока і вимагає жертв! Позаяк, по марксизму, селянство є реакційною масою, хоч воно й робить революцію, то треба його, по рецепту колишнього Каутського, нейтралізувати.

Перш над усе усунути від влади. Цього можна досягти старим способом: куріяльною системою виборів. Тому виборча ординація на Україні виглядає так: до Конгресу Рад вибирають одного депутата: 1000 красноармійців, 10.000 робітників, 50.000 селян. Так складається представництво не від всього населення, а від управнених до виборів, щоб-то від трудових клас.

Ілюстрацією цього способу виборів був недавній IV Конгрес Рад України, на якому було 811 депутатів: з них робітників **551** (68%), селян **103** (12.7%), інтелігентів **157** (19.3%). І це при тій соціальній конструкції України, що має $\frac{3}{4}$ населення трудово-селянського, процентів 7 пролетаріату городського і процентів 8 — сільського, на Україні, що має взагалі городського населення 16%!

Може воно, з точки погляду диктатури пролетаріату, й цілком добре, але з точки погляду успіху революції більш, ніж сумнівно, що показалось з такою очевидністю на Україні.

Городський пролетаріат на Україні складається в більшості з чужонаціональних (російських і жидівських переважно) елементів з додатком зденаціоналізованого або мало свідомого національно українського. Село ж, розуміється, чисто українське. Такі історичні наслідки панування у нас колоніального капіталу. Це — об'єктивний факт, що дає сильні результати для утворення прірви між містом і селом. При необережній економічній політиці відносно села можна легко обурити село проти міста, селян проти робітників. Це й сталось на Україні. Чому? А тому, що підчас революції єдино продукуючим класом і то найважливіших продуктів — харчових є селяне. Взяти ці продукти за всяку ціну єсть необхідність: коли

не можна добровільно — треба взяти силою. Занепад продукції фабрично-промислової на Україні такий страшний, що обмін занепавав, з грошового перейшов у натуральний, збідніле городське населення і робітництво мусіло промінати на хліб майже всі предмети свого обходу, одержу, меблі, то що. Селянство продукує, працює. Хліб і т. п. є продуктами реальної праці, тому взяти ці продукти можна лише в обмін на інші продукти. Це — залізний закон. Большевики думали внести до нього поправку, написану багнетами, реквізиціями, конфіскаціями. Очевидно, „поправка“ не була прийнята: селянство на конфіскацію праці відповідає озброєними повстаннями, що не вгавають на Україні ось вже 3 роки. Російські большевики заінтересовані в переведенні централізації і однотиповості, а тому льогічно знищують всякі українські ріжниці.

До одної з дуже важких ріжниць належить валюта. Українська валюта на Україні стала фактором економічного життя. І от російські большевики рішучо хочуть її знищити, щоб установити єдність валюти, тому оповістили рівність совітського рубля і українського карбованця, коли фактично совітські російські гроші в 4—5 разів стоять нижче від українських. При цьому не може не бути зловживань, які особливо розцвітають в атмосфері безконтрольності і багнетного примата. Агенти совітської влади і військові люди, що наступают на Україні з совітськими грошима, використовують ріжницю в валюті таким способом; купити, прим., красноармеець на 100 рублів, дає папір на 1000 рублів совітських, а вимагає здачі 900 українських карбованців, які потім зреалізує на 4—4½ тисячі совітських! Механізм обміну — кольосальна річ, його не можна установити чи змінити декретом, він регулює трудові відносини, а тому всяка людина буде обурена, коли шляхом валютних комбінацій хтось буде грабувати її працю. Позаяк продукує тепер, утворює нові вартості майже виключно селянство, то воно в першу чергу і страждає, а тому й протестує проти конфіскації його праці ріжними способами.

Можна наперед догадатись, що на Україні на хліб установлена тверда ціна. Зимом тверда ціна на пуд хліба була 40—60 карбованців, а тим часом селянський плуг на совітському заводі розцінювався (це не дивно при страшенному пониженню продуктивності і інтенсивності праці!) навіть . . . в 56.000 карбованців! Совітська влада, очевидно, совсім не стремить до такого підвищення цін на вироби пролетаріату, це трапляється помимо її волі, але один факт, що за плуг треба віддати більш 1000 пудів хліба, може перевернути все догори ногами. Не треба, очевидно, бути реакціонером і контр-революціо-

нером „з природи“, щоб обурюватись цілком законно проти такого вигиску селянської праці. На ґрунті безвідрадных економічних відносин, очевидно, росте незадоволення селянства, а як реакція на його — росте озлобленість влади проти селянства, і збільшується арсенал різних засобів „нейтралізації“, ідея якої лежить в основі психики марксиста.

Російські більшовики підозрівають тут контр-революцію, петлюрівство, український шовінізм і сепаратизм, відсовують селянство від влади, розпускають місцеві депутатські ради, зовсім касують їх і заводять систему ревкомів (революційних комітетів), призначають їх з людей, собі угодних, часто призначають ревкоми, привезені з Московщини, толерують і підтримують городських робітників, що в більшості складаються з чужонаціональних елементів (Росіян, Жидів), ворожих українській культурі . . . прірва між містом і селом фатально росте, село замикається в тісний круг своїх інтересів, стає зпочатку в глуху, а потім в отверту опозицію. При особливо невдалих або грубих фактах „нейтралізації“ через помилку або безтактність влади — вибухає маленьке місцеве повстання, яке придушується з нечуваною жорстокістю, а це знов викликає ще більший вибух гніву і т. д. і т. д. На цім ґрунті росте ненормально-загострений шовінізм мас, чуються крики „геть чужинців“; справді реакційні і буржуазні елементи підшиваються до розрухів і зручно направляють народне незадоволення на контр-революційний шлях, доказують, що „визволить“ Денікін, Петлюра Врангелі і т. д.

Так повстає на Україні катастрофа радянської влади, але коли маси побачуть нового „визволителя“ та переконуються, що їх одурено, вони знов повстають, реакція йде геть, приходять більшовики і починається знову політика „нейтралізації“, яка приводить до подібних результатів.

Вся річ в тім, що марксиста повинні відмовитись від своєї догми про „контр-революційність“ селянства, і тому замість „нейтралізації“ його старатись його втягти в революцію на рівних правах з пролетаріатом, поставитись з довірям до тієї маси, що є основою червоної армії і головним захистником революції. Справа ясна, що вся будучність революції в Росії і на Україні залежить від того, оскільки селянство не буде відштовхнуте від активної участі в організації нового суспільства, коли перестануть дивитись на нього, як на „контр-революційну курію“ в революції, перестануть трактувати його, як обект для експериментів. В цьому корінь справи і вся надія на успіх революції на Україні.

Це, очевидно, зводиться до того, що стояти на принципі визволення лише найманої праці (робітництва) і ігнорувати інтереси не-найманої праці (селянства) — це значить калічити трудовий принцип взагалі, а в даних конкретних обставинах аграрної України — зіпхнути селянство в табір ворожий і засудити революцію на повний провал.

Вже тричі радянська влада провалювалась на Україні. Коли вона не змінить своєї політики „нейтралізації“, видуманої жалюгідними німецькими епігонами Маркса для Німеччини і перенесених російськими марксистами і більшовиками на Україну, вона, очевидно, впаде і четвертий раз.

І невідомо, чи встане знову.

Судячи по де-яких фактах, що за останній час стали відомі за кордоном, в більшовицькій політиці що до селянства наступає здоровий і корисний поворот. Наприклад, 5. марта 1920. р. у відозві до балкансько-дунайських комуністичних партій Виконавчий Комітет III Інтернаціоналу виразно і рішучо ставить успіх революції на Балканах в залежність від трудового селянства (біднішого і навіть середняків): примирення з селянством, втягнення його в революцію ставиться, як *conditio sine qua non* можливості революції. Розуміється, не лише на Балканах, а й на Україні це треба також признати. Ця сама думка про необхідність, залежність успіху революції від участі в ній селянства виразно поставлена в програму III Інтернаціоналу, як необхідний принцип нової тактики революційних (комуністичних, марксистських) партій, а тому внесено і в умови прийняття партій до III Інтернаціоналу! Можна сказати, що селянство перемогло: епігони Маркса відмовились від одного з догматів „Комуністичного маніфесту“ і признали те, що соціалісти-революціонери говорили вже давно, що було одною з основ революційно-соціалістичного світогляду, який марксисты спеціально за „селянство“ називали дрібно-буржуазним і т. д. Включаючи селянство в революційну схему поруч з пролетаріатом, комуністи стали тепер і соціалістами-революціонерами, але чи це значить, що вони стали „дрібними буржуа“? Можна з задоволенням одмітити, що вже рушиться головний мур ортодоксального марксизму а разом з тим і головна причина контрреволюції на Україні і взагалі в аграрних краях.

Очевидно, мало возвістити з трибуни III Інтернаціоналу лозунг примирення з селянством: треба ще рішучо і зручно перевести це на практиці, передовсім на Україні.

Можна думати, що вже й на Україні робляться спроби примирення з селянством, але поки що неясно, неспішно, невміло. Очевидно, що для ліквідації великих помилок треба великих сил, прямолінійності, творчого пориву з кайданів доктринерства, сектанства і ідеологічної вузькості. З часом прийде й це під ударами неможливих законів соціальної діалектики і економічної необхідності. Я позволю собі навести два факти з українського життя, що свідчать ніби то про оздоровлюючі течії і ознаки, що свідчать про наміри ліквідувати нещасну політику „нейтралізації селянства“.

На IV Конгресі Рад на Україні в промові про земельну справу Раковський, голова уряду, між иньшим висловився: „Радянська влада забороняє вести агітацію за організацію сільсько-господарських комун.“*) В цій короткій, але надзвичайно яскравій фразі сказано більше, ніж можна зразу подумати: тут не лише відмова від марксистського комунізму в практичній соціальній політиці, не лише комуні не підтримуються, як чергова задача будівництва, а навпаки: відмова від принципу комунізму, про що свідчить заборона навіть агітації за комуні (як наукову доктрину, але не як тактику партії, що не будучи комуністичною, називає себе . . . „комуністичною“).

Не треба змішувати комунізму, як соціально-наукової доктрини, з політикою комуністичної партії, котра є власне не партією комунізму, а партією соціалізму, лише з неодоленою невідповідною змістові своєї програми назвою. В словах Раковського треба бачити не відмову від своєї програми, а відмову від комунізму на користь соціалізму. Однак заява Раковського пояснює тим максималістам, що з слова комунізм не треба висновувати комуністичної в справжньому, науковому розумінні політики насильного введення сільсько-господарських комун там, де ще нема натяку навіть на колективну продукцію, не кажучи вже про колективне споживання продуктів суспільного господарства. Розуміється, аграрна реформа тепер має дати рішення лише основної проблеми — права на землю шляхом конфіскації нетрудової землі, що ж торкається колективізації продукції, перетворення дрібних хліборобських індивідуальних господарств у велике суспільне господарство, то це — задача суспільно-економічної еволюції і доцільної соціальної політики уряду трудової диктатури.

Але зовнішньо все-таки це виглядає незвичайно оригінально: комуністичний уряд забороняє навіть агітацію за комуні! Отже треба вдумуватись в значіння слів, щоб побачити справді в цьому логіку.

*) „Нова Доба“ ч. 23.

Однаке відмова від „комун“ ще не значить, що цим рішено селянську справу в революції.

Хоч російські комуністи й прийняли закон соціалістів-революціонерів про „соціалізацію“ землі по принципу першого чорного поділу і дальнішого урівнююче-передільного користування (принцип російської общини), але потім вони в Росії відмовились від його. На Україні земельна реформа (соціалізація землі) ніколи не переводилась на російський ес-ерівський зразок; урівнююче-передільного принципу не було прийнято ні одним українським соціалістичним законом (Закон Центр. Ради 28. січня 1918. р. і закон Директорії, стверджений Трудовим Конгресом, 8. січня 1919. р.). Радянське правительство Раковського, хоч формально і одміняло українські соціалістичні земельні закони, але фактично робило на основі їх, а тепер прийняло принцип, по якому вложено було закон 8. січня 1919. р., лише так змінило його, що про соціалістичність його говорити доводиться обережно. Раковський в тій самій промові заявив далі: „радянська влада не буде домагатися знищення різниці в кількості землі між середніми селянами, які мусять зрозуміти, що їм треба йти з біднотою проти куркулів“. Про які різниці йде мова, ми бачимо в резолюції по земельній справі IV Конгресу Рад, а власне в п. 2: „Вважаються трудовими і не розділяються землі тих господарств, котрі, хоть і перевищують трудову і споживчу норму, але мають розмір площі, встановлений для окремих районів“.*) Ця постанова незвичайно важна для всієї політики комуністичного уряду, її треба розглянути. В п. 1. тієї ж резолюції сказано, що в основу наділу береться споживче-трудова норма по обрахункові на їдока, але вона, як видно з п. 2., цілком анулюється допуском норми вище трудової, касуючи трудовий принцип, положений в основу українського земельного закону і взагалі необхідний, щоб реформу можна було вважати за соціалістичну. Для порушення трудового принципу завжди знайдеться в практичному житті мільон зачіпок, а тому вимог, допущений в п. 2. резолюції, обернеться на практиці в правило, і Україна покриється сіткою нетрудових господарств, існування яких не можливе без виписку праці. Фактично ця резолюція є легалізацією куркулівського землеволодіння і хвірткою, крізь яку в хліборобство проскочить паймана праця. Обидва українські земельні закони (Центральної Ради і Трудового Конгресу) стояли на наділюванню по споживчій нормі, а в питанні про конфіскацію землі на принципі конфіскації всієї нетрудової землі, не зачінаючи трудо-

*) „Нова Доба“, ч. 24 ц. р.

вої, яка, по закону 8. січня 1919. року навіть зафіксована не вище 15 десятин для окремого господарства. Нова фаза земельної політики комуністів ясно говорить, що комуністи спираються на трудовий принцип, що вони йдуть шляхом, зазначеним українськими земельними законами, але одчиняють таку хвірточку, в яку пролізе куркуль і знищить благотворне значіння трудового принципу, ставши в поперек соціалізації хліборобської продукції. Для кожного ясний весь політичний зміст такого кроку комуністів: вони добиваються замкнути землею глотку куркулеві, щоб перетягти його на свій бік і спертися на нього під іменем середняка.

Це все показує не на скріплення позиції комуністів, а на її ослаблення: вони скапітулювали перед куркулем. Чи це послужить задачі скріплення влади комуністів і чи внесе мир між містом і селом — покаже будучина, але дозволено сумніватися в цьому, на підставі фактів нинішнього порядку.

Резолюції українського Конгресу Рад відбивають ті комуністичні настрої в Росії, які знайшли свій вираз в декреті московського уряду 4. червня 1920. року про залишення нетрудових норм землі тим господарям, що ведуть інтензивне, культурне сільське господарство або думають його завести. Можна з певністю сказати, що декрет 4. червня 1920. р. одкриває в Росії не лише хвіртку, але широкі ворота для куркуля.

Я особисто, вітаючи зміну погляду на трудове селянство в програмі III Інтернаціоналу, разом з тим дуже сумніваюсь, щоб примирення робітництва з селянством можна було досягти „культу середняка“ або, вірніше, — куркуля. Притягнення селянства на бік революції досягнеться не підтримкою „середняка“, а підтримкою трудового селянина шляхом урівноправлення його перед революційним правом і пошануванням трудового принципу в сфері економічної політики. Це можливо досягти допущенням трудового селянства до влади на рівних правах з робітництвом, цеб-то знищенням непропорційності представництва селянства. Можна обмежити маєтковий (земельний) ценз і допускати до виборів лише тих селян, що мають не більше споживчої норми землі (5—6 десятин), але допускати їх на рівних правах.

Тільки при цій умові селянство почуватиме себе господарем на своїй землі і справу революції вважатиме своєю справою, організуючи нове суспільство разом з пролетаріатом, як рівний товариш, приймаючи відповідальність за будучину. „Хто не робить — той не їсть“ — цей лозунг селянство поділяє всією душею, а тому й робить і добре

їсть, але щоб воно стало активним будівничим нового життя, то треба покликати його на це. Не перевищуванням трудової норми для можних, не залицанням до „середняків“, а розумінням того лозунгу, який здавна оправдує саботаж влади: „хто не має прав, той не має обов'язків“.

IV.

Порушення трудового принципу в земельній справі можна зрозуміти лише, як політичний крок для досягнення однієї мети: хоч би тимчасового примирення з селянством ціною уступки в соціалістичності. Така уступка не зрозуміла, з соціалістичної точки погляду, і її можна було зробити во ім'я хіба якоїсь більшої мети. Мета ця — чисто політичного характеру: закріпити владу російської комуністичної партії на Україні і досягти повного обеднання України з Росією. Цю задачу рішають вже не большевики-революціонери, а росіяне-салдати і дипломати. Ідею революції підпорядковано національній московській ідеї. Гляньмо трохи в цей бік.

Головним питанням спору між Українцями і Росіянами революційного табору є проблема політичної незалежності України. Українська комуністична партія (У. К. П.) стоїть твердо на принципі самостійності України, як і інші українські партії, цеб-то Українці в своїй масі розуміють добро України в формі її незалежності, самодіяльності її трудового населення, його суверенних прав, як в соціалістичному суспільстві мисляться, як рівні права з іншими субjekтами соціалістичного державного права (на період трудової диктатури). Навпаки, Комуністична Партія (большевиків) України (К. П. б. У), в якій купчаться російські елементи, що живуть на Україні або приїждять з Росії, а також комуністичний союз жидівських партій України (Бунд, Серповці, Поалей-Ціон), що загалом зветься „фарбанд“, стоять на протилежній: говорять і роблять „тісну федерацію“ України з Росією, мотивуючи її, як соціалістичний імператив і економічну необхідність для Росії, або ніяк не мотивуючи. Як виглядає ця федерація тепер і як вона переводиться в життя? Під іменем самостійної української соціалістичної радянської республіки (У. С. Р. Р.) виступає держава, що має свій уряд і законодавчу владу, при чім такі функції, як військова, фінансова, народно-господарська, залізничі, пошти й телеграфи, регулювання і організація праці виконуються для України не українським урядом, не якимсь федеральним урядом, а московським урядом, котрий цілком є урядом (Р. С. Ф. С. Р.) Росії

і разом з тим урядом України в тій мірі, оскільки це вимагається переліченими справами, щоб-то майже цілим урядом.

Військо, фінанси, народне господарство, залізниця, пошти, телеграфи і праця — це все складає основу суспільного життя, а коли управління знаходиться в Москві, то цілком зрозуміло, що московський уряд може іпорувати українську владу і посилати свої розпорядження просто губернiальним органам України, обминаючи український уряд.¹⁾

Нинішній уряд України, що складається з комісарів Раковського, Антонова, Владімірова, Мануїльського, Гуревича, Гринька, Терлецького, Скрипника, Манцева і представників московських (одсутніх на Україні) комісаріатів Глебова, Чубаря, Туманова, Дьяка і Ксандрова, в подавляючій часті не український, що підтверджується такою заявою Раковського: „Всякі розмови про те, що радянська влада на Україні московська, є брехня. Народній комісар освіти — т. Гринько сам Українець.“ Розуміється, що Гринько там сам Українець — це одно правда. Раковський і його товариші не Українці — це також всім відомо. Але річ не в тім. Інтересно пояснює Раковський причину скасування військового комісаріату на Україні і передачі всієї військової справи в Московщину: „Дякуючи тому, що на Україні розвинена дуже партизанщина і нам трудно було зорганізувати сильну армію, ми закрили український комісаріат військових справ, і тільки тоді, як на Україні закріпиться радянська влада, можна буде зорганізувати українські червоні полки, українську червону армію.“²⁾

Трудно повірити, щоб партизанщину можна було побороти закриттям військового комісаріату і відказом від організації української червоної армії! Раковський признав безсилля чи нездібність українського уряду боротися з розрухами на Україні і через те передано військову справу Росії, де є уряд, що вміє організувати військо для боротьби з партизанщиною. Це перше правительство в світі, що признало свою нездібність організувати силу для власної охрони, передало справу правительству другої держави, а само, не червоніючи від сорому, залишилось при владі, сперілись на озброєну силу иньшої держави.

Якось соромно розвивати це питання глибше, бо ясно, що під цією формулою Раковського криється зміст окупації України Росією. Для Росіян потрібно, щоб українське правительство не справилося з організацією війська, щоб Росія могла справитись. І вона

¹⁾ „Нова Доба“ Нр. 22.

²⁾ „Нова Доба“ Нр. 23.

справляється, не дозволяючи організувати українську червону армію. Українська комуністична партія вимагає, щоб така організація була, а партія Раковського (К. П. б. У.) цього не хоче, бо цього не хоче Росія. Чому? Тому, що Росія „не може жити“ без України.

К. П. б. У., спираючись на російську окупаційну армію, бореться з „сепаратизмом“ Українців різними способами. Насамперед, сама К. П. б. У. є не українською партією, а лише областною організацією російської комуністичної партії, котрій вона підпорядкована організаційно, дисциплінарно і політично. Коли в ній заводиться українська „крамола“, то московський Ц. Комітет партії робить заходи — в роді призначення з Москви „п'яторки“, котра керує К. П. б. У., як її „центральний комітет“, а по українському настроєні члени К. П. б. У. просто висилаються і інтернуються в Росії.

Інтересно, що К. П. б. У., як областна організація рос. ком. партії, юридично беручи річ, не має права на окреме представництво в III Інтернаціоналі, але на II Конгресі III Інтер., сімлюючи „самостійність“ України і К. П. б. У., було представництво ніби від „України“ в особах Раковського, Серг'єва (Артема), Мануїльського, Елланського та двох жінок Майорової і Гопнер. (Українець тут тільки Елланський.) Це представництво К. П. б. У., як відомо, є дипломатичним засобом для поборення і розбиття У. К. П., яку не приймають до III Інт. через те, що вже Україна, мовляв, представлена однією партією К. П. б. У., а тому не можна від України мати ще одно представництво. Це все виглядає оригінально: українську комуністичну партію не пускають до III Інт., а, щоб одрізати їй шлях настирливості, доручає рос. ком. партія представляти Україну своїй областній організації і — що пікантніше — членам свого центр. комітету! (Раковський і Серг'єв є членами Ц. К. Рос. Ком. партії.¹⁾ Членом Ц. Ком. Рос. Ком. партії є і Сталін — один з членів верховного рев-кома „самостійної“ укр. республіки.

Цікаво, хто представляє в III Інтерн. інші країни? Невже члени рос. ком. партії?

Українські професійні союзи не мають свого центрального органу на Україні, бо їх змушено підпорядкуватись (проти їх волі) московському центральному бюро російських професійних спілок, про що так красномовно розповідав Фінк на всеросійському візді проф. спілок. Цілком зрозуміло, бо й український

¹⁾ Див.: „Russische Korrespondenz“ Нр. 6—7 (квітень-травень 1920. р.)

комісаріят праці скасовано, а його функції виконує такий самий комісаріят в Москві.

Через те й українську вчительську спілку скасовано і зроблено її, як професійну організацію, частиною московської. Чому так? Бо III Інтернаціонал устами Г. Зінов'єва заявив про відношення Р. К. П. до професійних спілок: „Никакія уступки так называемому локализму недопустимы. Тарифная политика, вопросы рабочего дня, производственная политика и т. п. безусловно определяются во все-російском масштабѣ“.¹⁾ Треба зазначити, що лейборган К. П. б. У. „Комуніст“ виходить в Москві і там намічає тактику і поведіння своєї партії, або, інакше, державної політики України. Цей орган, оцінюючи роботу IV Конгресу Рад України в справі культурної праці, устами А. Верхотурського висловлюється так: „Коли в питаннях економіки (господарства) і воєнної організації федеративний зв'язок між республіками законом перемінений в єдину централізовану цілість, то в питаннях культурно-національних, в питаннях мови і школи з'їздом прийнято закон про використання української мови і школи для розкріпощення народніх мас України від столітнього гніту і системи царського обрусіння краю; крім того, українська мова використана для комуністичної пропаганди“²⁾ і т. п.

Важна тут заява, що навіть федерацію перемінено в централізовану цілість в Росію, і що Україна має щось в роді національно-персональної автономії для мови і школи.

Навіть федерації фактично нема, а московський комісар Чічерін висилає до мирової делегації в Мінськ телеграму, в якій заявляє, що Україна цілком самостійна держава!

„Данішевському в Мінську.

Ваше повідомлення про непосідання польською делегацією мандату переговорювати з Україною ми одержали. Ваше припущення про недостатнє поінформування польського уряду в цій справі вважаю вповні правдоподібним і зроблені Вами Полякам пропозиції за відповідні.

Вповні правдою є, що Українська Республіка не становить частини Російської Республіки, навіть тоді, коли федераційний союз з нею буде підписаний. Це буде тісний союз при захованню незалежності обох сторін. Українська Республіка не є і не буде після виготовлення проектів федераційного союзу, складовою частиною соціалістичної федеративної республіки рад, якими є башкірська і татарська республіки.

¹⁾ „Комуністическій Інтернаціонал“ Нр. 9.

²⁾ За „Новою Добою“, Нр. 24.

Самостійність радянської Української Республіки є фактом, який може бути незнаний польській делегації, але тепер треба її про це повідомити. Народний комісар закордонних справ Чічерін.¹⁾

Взагалі, в Мінску більшовики з питанням про самостійність України наробили клопоту Полякам, потребувавши від їх окремого мандату на переговори з самостійною українською радянською республікою. Вирвати у Польщі признання самостійної Української С. Р. Республіки і цим анулювати всякі договори Польщі з Петлюрою — така мета московської дипломатії, котра взагалі виявляє незвичайну гнучкість і вигадливість в поборенні своїх противників, але для чого все-таки ця недостойна комедія з „самостійною Україною“, про яку не може бути мови, котра трупом лежить під ногами московської окупаційної армії, котра не має навіть федерації? На це питання більшовики відповіді не можуть дати. Росіяне ж і не хочуть дати.

Ніякої самостійної України, ніякого самостійного уряду її, ніякої економічної, професійної, адміністративної, дипломатичної, військової самостійності нема. Нема навіть федерації. Є деякі фікції котрими орудують московські дипломати з метою повної інкорпорації України в склад єдиної неділимої Росії, виконуючи „зав'язи предків“, історичну місію руського народу, реалізуючи дух і постулати московської культури. Чи можна зробити якийсь иньший висновок з наведених многих фактів? Не можна.

Але може все-таки наступив поворот більшовицької політики не лише в селянській справі, а і в політичній, у відношенні до проблеми самостійності України? Може більшовики, очистивши Україну від контр-революційних московських резервів, захистивши свою революцію, відмовились від російських претензій на Україну і перестали бути Росіянами, залишившись чистої води революціонерами? Такі питання можна поставити, приймаючи всі нові факти (телеграму Чічеріна) до уваги і де-хто з українських революціонерів за кордоном готов робити висновки цілком притакуючі.

Я готов з найбільшою радістю помилитися в своїх висновках і сконстатувати здоровий поворот більшовицької політики у відносинах до України. Коли б це було справді так, то я готов усі свої висновки кинути в піч. Такий факт цілком примирив би всі революційні елементи українства з Росією (з революцією їх нема

¹⁾ „Вперед“ 5. вересня 1920. р., ч. 204; „Голос Росії“ (в Берліні) 14. септября, Нр. 207.

чого мирити, бо вони ніколи проти неї не могли ворогувати), а всякі просто радикально-демократичні і інтелігентські примирив би і з Росією і з революцією, з диктатурою трудових мас. Це було б кольосальною перемогою соціалістичної революції взагалі.

Але, хто знає Росіян і розуміє наведені раніше факти, хто вміє з їх робити висновки, той дуже песимістично і з повним недовіром віднесеться до декларації Чічеріна. Слова! Бездоказові, грубо демагогічні слова.

Віра без діл, а декларації без переведення їх в життя є мертві. Досить того, що іменно Чічерін декларує „самостійність“ України! А де ж українське правительство, де його делегація, де його представництва? Де червона українська армія? Де комісаріати, що обслуговували б українську військову, фінансову, господарчу і т. д. справу?

Окрім голої декларації Чічеріна, ми нічого не маємо. Всі наші висновки лишаються в силі.

Звівши до купи політику нейтралізації з політикою інкорпорації, можна знайти розгадку тієї контрреволюційності України, про яку світ чує, але причин її не знає. Дійсно, контр-революція є.

Контр-революцією ми назвали б усе, що направлене для відбудовання капіталістичного ладу на Україні, але московська комуністична партія і її областна організація на Україні називає контр-революційною політику української комуністичної партії, яка вимагає: 1. організації української червоної армії для боротьби з капіталізмом і з контр-революцією, 2. самостійності комуністичної партії на Україні в її тактиці, що витікає з окремих обставин і умов українського життя: природно-господарських, соціальних, історичних, національних, культурно-психологічних, 3. самостійності України економічної, політичної, устанавляючи з Росією, на основах договору, спільної федеральної військової організації, 4. втягнення шляхом урівноправнення трудового селянства в боротьбу за соціалізм і проти контр-революції, а також для участі в культурному і господарському будівництві України, щоб українські маси справді творили свою долю своїми руками, щоб ця не обтяжала братерської московської армії, котра має багато своїх справ, 5. організації на Україні фактичної влади Рад, а не влади окупаційного війська і посаджених ним ревкомів, замість Рад і т. д. і т. д.

Ми, як українська партія революційного соціалізму, поділяємо вищенаведені вимоги У. К. П., а тим самим також підпадаємо під ту кваліфікацію, якою наділяють українських комуністів їх московські

товариші, добавляючи до їх вимог ще вимогу скасування кривавого терору, направленого не лише проти полонених з буржуазії, а й проти соціалістів, що стоять на радянській платформі, і проти української національності.

Ледве чи треба перечисляти ще факти з цієї області, щоб до-малювати безвиглядність картини московської окупації на Україні і тих фатальних наслідків, які вона спричиняє. З московської точки погляду, все, що обстоює чи доводить потребу самодіяльності мас і особливості України, є контр-революцією, а тому не допускається ніяка критика патентованих в Москві, але, на жаль, цілковито непридатних на Україні методів революції. Настоювання про українізацію України вважається за контр-революційні, хоч вони є лише проти-м о с к о в с ь к і.

Росіяне ненавидять українську мову, культуру, психологію; все їм на Україні здається смішним, некультурним, не революційним, а тому вони не жалують засобів для терористичного вгамування Українців. Економічна політика їх вносить скрайню дезорганізацію в господарство, озлоблення в маси. Маси повстають зі зброєю в руках, і тому радянська влада, яка в Росії тримається без зміни вже три роки, на Україні падала вже тричі. Цей факт мусить навчити кожного, що якась різниця між Росією і Україною є. Цю різницю бачать і розуміють самі Росіяне, але вони її не хочуть, борються з нею, нівелюють Україну, виконуючи історичну місію. Так психологія бере гору над логікою. Боротьба з валютою, з селянством, вивіз хліба, вугля, то-що, мрії про вилучення з України донецько-криворізьського проми-слового району, вивіз машин з фабрик, меблів і навіть книжок з при-ватних помешкань в Росію — це все показує, що Росіяне визнають різницю і відповідно міряють Україну і потреби її трудових мас н и ь ш о ю мірою.

Вони ведуть на Україні російську національну по-літику, а це зовсім не те, що входить в задачі світової революції! От власне в цьому лежить корінь причин, які держать Україну в стані революційного і контр-революційного вулкана і задержують похід революції на Захід.

V.

Чому такий важкий дух віє від російської політики і чому Українці так чутливо реагують?

Я вже згадував, ідея російської культури, маючи свій психоло-гічний вираз в месіанстві, разом з тим базується на стремлінні до економічного паразитизму. Іншої ідеї дворянство, буржуазія, царизм

витворити не могли. І вони її творили сотні років. Всі попередні покоління творили її і передали сучасному, як історичну спадщину. Хто не заражений нею в Росії? Лише окремі одиниці, що всієї суспільної музики не роблять, як перші ластівки не роблять весни. Росія заснула ніч під революцію такою, як була, і прокинулася в революції такою, яка була. Коли сотки тисяч Росіян йдуть на Україну, то хіба вони іншими тепер стали, ніж були? Хіба Ленін може їм прищепити свою психологію і одним словом вирвати їм з душі стару спадщину?

Вигнавши з України російську контр-революцію, хіба вони не почули себе господарями України і вернулися назад, довіривши українським трудовим масам охорону революції і організацію свого життя? Аж ні крихти: вони задалися метою утворити політичну і економічну єдність в централістично-всеросійському масштабі. Це той образ Росії дореволюційної, який лише знає, розуміє і відчуває російська та жидівська маса. Тут нічого нема нового. „Самовизначення нації“ пішло по лінії „мови і школи“ цеб-то те, до чого вже були перед війною додумались кадети, ці виразники масової російської обивательської душі. „Мова і школа!“ Начеб-то цими двома словами означається круг „самоозначення націй“!

От в цій області стикаються в боротьбі українські комуністичні і революційно-соціалістичні елементи з російськими. Не большевики проти большевиків — тут єдність думки і стремління не підлягає сумніву, а Українці і Росіяне; ідея національного визволення з ідеєю національного прімату, патронату і гніту. Українська ідея національна була і є визвольною. Українство виросло на відкиданні соціального і національного гніту, а Росіяне на відкиданні лише соціального гніту; перші ненавидять централізм, а для других він є життєвою стихією і традицією; перші боролись проти історичної Росії, а другі за історичну Росію. Тут дві окремі психології, що витворились в обставинах реального життя, і вони зникнуть, перетворяться в щось інше лише тоді, коли ці обставини зникнуть. Як бачимо, російські большевики боряться за те, щоб ці обставини не зникли, а тому вони підготовують в Українцях стару психологію отрицання російства. Старі відносини існують — існуватиме і стара психологія, хоч би як переіначилася словесна її форма: тоді централізм був во ім'я великої православної Росії, а тепер централізм вводиться во ім'я великої комуністичної Росії, при чім „комунізм“ ні крихти цю Росію морально не

поліпшив, а на Україні російський комунізм може виявлятися при умові присутності російської і відсутності української червоної армії. Чи не залягають корні теперішніх відносин в дореволюційних, чи не в теперішня психологія Росіян і Українців проекцією дореволюційної їх психології? Раз обставини не змінилися — не може змінитись і психологія.

Доказом цьому — історія трьох наворотів російських большевиків, безчислена партизанщина і то не лише куркулівська, а робітничо — селянська. Яке значіння вона має — дозволю зілюструвати на одному прикладі. Торік весною уряд Раковського заповів 1. мая наступ на Румунію. Й досі не відомі ближчі причини цього наступу, але можна припускати, що тоді саме большевики були в зеніті сили на Україні. Але саме ж тоді почались на Україні селянські і робітничі повстання. Найбільше повстання сталось в Конотопі і районі, де повстали робітники через те, що уряд вивозив у Московщину машини в України, а робітники лишались без праці. Таке повстання було і в Києві і кругом Києва настільки сильне, що уряд мусів спинити вивізку машин і всяких матеріялів та продуктів. Повстання ширилось, повстало поважне число одділів большевицької української армії, і це все привело до зупинення наступу на Румунію і далі, — більш: до повної дезорганізації України і, нарешті, до упадку в осени радянської влади під натиском Денікіна, котрий використав психологію.

Тим часом конала зблєкована чеськими, румунськими, сербськими і тп. білогвардійцями радянська Угорщина і що дня благала Росію, Україну про допомогу, про звязок через Галичину.

Радянські правительства, захоплені боротьбою з українством, не могли знайти modulus примирення з Українцями, які ще в перших днів 1919. року серйозно домагались миру на платформі признання радянської влади, але на цей мир російські большевики не пішли, а тому частина Правобережної України і Галичина були порогом, через який поміч не можна було подати для Угорщини. І цей поріг і головпо — внутрішнє безладдя і повстання на Україні були причиною повної ізоляції Угорщини і, нарешті, її трагічної погибелі. Коли б же ж російські большевики зуміли тоді знайти modulus примирення з Україною і прийняли останню пропозицію Винниченка (весною в Будапешту), то могло б все скластись инакше: поміч Угорщині було б дано. Поляки Галичини не захопили б, Угорщина підтримала б рух в сусідніх країнах, певне, Баварська радянська республіка не впала б, Австрія стала б радянською, Словаччина також. Револю-

ційний рух тоді сам по собі ширився б з більшою силою і захопив би центральну Європу, що кл-котіла гнівом від запропонованих Антантою „мирових“ умов.

Так не сталося. Будучий історик вкаже причину гибелі Угорщини — на Україні, в російській політиці, що була перейнята патосом викорінення українства, переслідування селянства, терором проти всього, що було перейняте ідеєю місцевого суверенного суспільства.

„Партизанщина“, або боротьба проти російської політики, привела до того, що українського революційного війська нема, а Україну охороняє російська армія. Несвідомі люде можуть подумати, що на Україні нема досить революційного елементу, а тому радянська влада може держатись лише на російському військові. Коли б це було так, то сумні перспективи для соціалізму на Україні, що не має власної сили для охорони революції! Розуміється, це не так, бо торік була українська революційна армія, але вона була невдоволена окупаційною політикою Московщини і пішла через те на знищення. Всі знають, що ця армія повстала проти першої Директорії во ім'я більшовизму, українського більшовизму.

Український більшовизм не відповідає поглядам Росіян, а тому він хоч і більшовизм, але його треба знищити во ім'я російського більшовизму.

Коли ж допустити, що теперішнє становище продовжиться далі, то як можна зрозуміти обіцянку Раковського, що українська червона армія буде організована тоді, коли на Україні укріпиться радянська влада? Хіба тепер радянська влада і червона армія є суперечні поняття? Хіба радянська влада може укріпитись без червоної армії? Про яку ж радянську владу можна так говорити, як не про російську, котра своє укріплення мислить обов'язково при відсутності української червоної армії?

Тут криється велика іронія над комунізмом, соціалізмом, революцією і т. д., коли червона армія є недопустимим зв'язком при радянській владі!

В цьому, як в дзеркалі, одсвічується вся нещасна правда про революцію на Україні, яка (революція) є, на думку Росіян, можливою при режимі окупації, а на думку Українців — при режимі вільної самодіяльності трудових мас, що мусять сами робити революцію і охороняти її своєю червоною армією. Глибока суперечність цих двох таборів, що напружено стоять один проти одного, стежать один за одним, переконують один одного в правильності своєї позиції, пильнують всіма очима і дбають про зріст своїх сил і ослаблення сил

противної сторони; намагаються вплинути на маси, вносять в їх дух антагонізму, розщеплення, критиканства, сектярського фанатизму — це все гальмує як національну справу обох таборів, так ще в більшій мірі революцію. При такому стані можна уявити собі лише процес дальшого упадку, або принаймні стабілізації революції, у всякому разі не розвиток і скріплення її. Україна є не лише полем бою міжнародного капіталу з революцією, а ще й полем глухої, глибокої, затяжної боротьби двох національних стихій, сформованих при старому режимі, суперечних по своїй природі і не зліквідованих революцією й досі. Очевидно, на боці російської стихії перевага сили — війська, державного апарату, зденаціоналізованого або й чужонаціонального елементів міста, що користується патронатом окупаційної сили і працює в напрямі, потрібному для російської політики. Тому культивується розрив з селом, антагонізм між робітництвом і селянством. Тому Конгрес Рад України, яка має 6-8 % промислового пролетаріату, має 68 % представництва від робітництва, а селянство лише 12 %, хоч воно є пролетарське і революційне і складає більшість населення. Силами війська і своєї організації можна все зробити і звести „противника“ до нуля. Ми всі знаємо, що хоч на словах „противник“ має повну свободу, а фактично цю свободу може пануюча сила звести до нуля.

На стороні иньшій стоїть менша частина промислового пролетаріату і все село, цеб-то загалом більшість населення, але ... вона не має червоної армії і державного апарату, тому її сила заключається в моральній перевазі її принципів, котрі є принципами визволення, і головню — в продукції необхідних для існування річей — харчів і т. п. Продуктує лише селянство, і в цьому його непереможна сила, що примушує радянську російську владу давати йому різні концесії навіть на кошт „радянських господарств“, заведених спеціально з метою боротьби з муром селянської упертості і громадськості. Земля навіть вище трудової норми і заборона агітувати за комуни — це величезна уступка уряду в соціалістичности. „Совѣтскія хозяйства“ при умовах теперішньої розрухи ніколи не справлялися з своєю задачою, щоб розв'язати руки урядові в боротьбі з селянством, а, як штучно кохана рослина, вона дуже вередлива, отже треба всю справу розрішати таки з трудовим селянством. Пожертвувати частиною „совѣтских хозяйств“ — це не велика жертва, пожертвувати принципом — це вже більша, але цим шляхом не розрішити справи: на шлях руссофілства селянство не піде. Во ім'я сумнівних концесій воно не відмовиться від свого права —

будувати свою долю своїми руками, тим більше, що революційне селянство вже не представляє тих понурих хуторян — індивідуалістів, що дозволяють все, аби їх не чіпали. Теперішнє селянство вже знає вагу політичної влади для забезпечення своїх інтересів. Українське селянство є основою української стихії і своєрідної культури, національно воно вже піднялось на рівень, з якого видно перспективи суспільної його ролі і значіння, а тому воно не може залишитись пасивною силою і боротиметься за свої політичні права.

На основі висловленого нами погляду на роль аграрних країн в розвитку світової революції, було б неоправним нещастям для неї, коли б селянство стало осторонь від неї або ще гірше — коли б пішло проти неї. Без участі селянства, а ще гірше — проти його волі революція не зробить кроку вперед, вона просто не можлива.

Отже доки на Україні буде йти боротьба національна, доти революція не піде далі. В умовах цієї боротьби завжди з'являтиметься контр-революція, використовуватиме національну опозицію і плестиме свою отруйну павутину, павутину політичної інтриги. Стабілізація революції на Україні значить її неуспіх. Перегрупування суспільних революційних сил по національному принципу, по демаркаційній межі національних стиків, означає перенесення центру ваги з революції в національну проблему. Революція відхиляється од своєї прямої задачі, перетворюється в „спорь южань съ сѣверянами“ і уступає своє місце новим з'явищам, цеб-то суспільний процес перетворюється об'єктивно з революційного в контр-революційний, попри волю обох сторін.

Тут і коріниться небезпека для світової революції, про яку так голосно говорять обидві сторони. Світовий пролетаріят, що вхопив за поли буржуазію і жде приходу революції, ждатиме ще її так довго, аж доки не скінчиться спір Росії з Україною. Пролетаріят кожної окремої європейської держави не зможе зробити революції — доказом цього є Берлін, Баварія, Угорщина, Австрія, Чехія і т. д., бо вони залежать від аграрних країн, і на другий день революції буржуазія задушить їх фізичною силою або харчовою блокадою. Революція в Європі може йти лише зі сходу, коли там буде порядок, не буде внутрішніх змагань. На перешкоді цьому стоїть російсько-українська драма, котра полягає в тім, що трудові маси України не беруть участі в революції не по своїй волі, а тому величезна революційна енергія їх для світової революції витрачається непродуктивно на спір з Росією, котра також на це тратить енергію непродуктивно.

Господарство революції, коли так можна висловитись, ведеться нерационально — так скаже кожний економіст.

Спір України проти московських методів тепер розростається і робиться всесвітнім. Опублікування умов прийняття до III Інтернаціоналу ослабило вплив його між пролетаріатом світу. Московські методи і тактика є історичним продуктом, який виріс з безвідрадних ідей російської культури — індивідуалістичної, месіянської, перейнятої духом насильництва, ідеєю паразитизму, з традицією всебічного терору і азійського автократизму. „У нас инакше не можна“ скаже російський свідомий розумний большевик і зрозуміє, що московські методи чужі й для інших країн, де інші обставини, культурні і економічні предпосилки. На Україні також не можна їх приложити, бо Україна, яко колоніальна до цього часу країна, культивувала в себе дух визволення од метрополії і ідею самодіяльної творчости. Коли український народ ще не доріс до визволення, то його не зможе визволити московська чужа армія, а коли він доріс до свободи, то та армія на Україні зайва.

Г. Зінов'єв на IV Конгресі Рад заповів боротьбу огнем і мечем петлюровщині, отаманщині, партизанщині, але цю боротьбу може провести лише сам український народ своїми силами, жертвами, ініціативою, волею — тоді тільки визволення України буде дійсним. Визволення зо вні не приходить, а коли й приходить, то скінчується так, як Росія „визволяла“ 1877.—78. рр. Болгар: визволила від Турків і... залишилась в Болгарії з своїми майстрами визволення аж до того, що й за сорок років Болгар ніхто не може визволити од ненависти до Росіян. Місія визволення гарною здається тільки її носителям, а для об'єктів визволення вона обертається часто в невиносиме ярмо, особливо, коли вони доросли до визволення і хочуть свою енергію виявити в прекрасному творчому процесі самовизволення.

Український народ знає, що його визволення мусить бути ділом його руки — це показчик, що наш трудовий народ доріс до визволення, він вестиме боротьбу за нього і від помочі в цій боротьбі не відмовиться, власне від братерської безкорисної помочі, але протекцію російського кулака вважає небезпечною і суперечною його культурній свідомості. Боротьба поруч української червоної і російської червоної армій мусить бути рівним співробітництвом на ґрунті солідарности. Тільки в цій солідарности виросте сила світової боротьби трудящих проти капіталу.

Іншого виходу нема, і його не треба.

Для світової революції потрібно, щоб революційна енергія на Сході Європи була вивязана з фатального вузла національної боротьби, а це можливе при умові, коли російський обиватель викине за вікно свою історичну ідею паразитизму і попробує „прожити без України“, в своїх власних силах і в своїх економічних добрах черпаючи всі можливості для існування і розвитку. Росія мусить відмовитись від націоналістичної політики і вести чисту політику революції, тоді Україна визволиться від свого історичного почуття своєї неволі в Росії, почуття, утвореного Росією. Від Росії залежить визволити Україну від „шовінізму“ не огнем і мечем, а відцуранням від ідеї політичного, економічного і культурного панування над Україною.

Український „націоналізм“ є проізаводним од московської політики з'явищем, секундарним і логічно неминучим, доки існуватиме його джерело.

Україна мусить стати дійсно незалежною радянською республікою — в цьому корінь для розвитку нової соціалістичної між-національної політики, котра приведе Росію і Україну до тісного братерського союзу в світовій федерації соціалістичних республік. Вони прийдуть сами до цього доброю волею, зрозумілим інтересом і трудовою солідарністю, але щоб одна з їх була приведена на ланцюзі в покорі під високу руку другої — так водять лише собак, а не людей.

Світова революція загрузла на степах України.

Щоб світовий пролетаріат знав всю небезпеку для революції на Україні, він мусить знати дійсну правду про національний спір двох стихій. Пізнає, то своїм авторитетом розв'яже цей спір, на основі чисто-соціалістичних принципів, не маючи в своїй душі отруйних бактерій руссоцентризму і національно-шовіністичних підсвідомих предпосилок. Світовий пролетаріат дивиться на революцію, як розумний господар, що раціонально використовує всі сприятливі для неї сили. Він не з'ігнорує революційної енергії трудящих мас України, він обов'язково покличе їх в українську червону армію, щоб ця армія вела велику справу свого визволення, в солідарній боротьбі всього світу. Очевидно, світовий пролетаріат не буде заінтересований в тім, щоб українські комуністи дістали менше, а К. П. (б.) У. більше голосів на виборах, а буде користати всі активні сили революції. З погляду раціонального господарства, ревкомів на Україну не посилатиме з Америки, а робитиме їх прямо на Україні з українського трудового люду і т. д.

Світовому пролетаріатові не треба буде журитись про панування Росіян на Україні, а йому буде досить, щоб на Україні не панували капіталісти і поміщики. В революції для націоналізму не може бути місця. Очевидно, для націоналізму метрополій в колоніях, бо колонії мають величезну силу ненависти проти історичних функціональних зв'язів панської культури і психології. Коли пролетаріат метрополій цього не зрозуміє і рішучо не усуне національних конфліктів, а дасть своїй метропольній обивательській психології стати законом для революції, тоді революція стане під грізну небезпеку розбиття революційних сил, як то сталося і ведеться на Україні.

Ватажки революції повинні не спускати з ока тієї кольосальної небезпеки революції, що лежить на Україні.

Бо що ж таке Україна, з погляду на інтереси світової революції? Нам ясний механізм революції, як рух трудового резерву, аграрного пролетаріату і малоземельного селянства, що доведені до краю соціальної прірви, поставлені перед дверима голодної смерті, охоплені ланцюгом земельної монополії і наче засуджені на загибель — вони з усією силою віковичного інстинкта самоохорони і землі кинулись спонтанічно в безприкладний в історії бій за існування проти капіталу, нанесли йому смертельний удар, і це світове страховище, капітал, лежить на Україні, як гадина з роздавленою головою. Кольоніальний капітал України вже не може ожити! Але світовий капітал організує напади і хоче захопити знову в свої лабеті розкованого раба. Розкований раб України — оте селянство, якого там так багато, що воно рішає активно чи пасивно долю революції. Воно, взявши землю і скасувавши гіпотеку, стало ворогом капіталу і натурально союзником проти капіталістичної революції. Через те світова революція кровно заінтересована в йому, в його вірності їй. І було б безумством підходити до нього з такими заходами, що нічого не мають спільного з ідеєю світової революції, а є виразом місцевих інтересів і культурно-психологічних скупчень великорущини, глибоко ворожої українству. Позаяк великорущина виступає під прапором революції, то тут і є смертельна небезпека для революції. Московство і українство, зчепившись в смертельній національній боротьбі, тим самим нейтралізують, гальмують світову революцію.

Коли б московство йшло під прапором контр-революції, то це було б незвичайно корисно для революції. Ми це бачили підчас гетьманщини, денікінства, польщини. Це благодатна для революції обставина — викликати на бій всю вулканічну силу націоналізму! Ми б хотіли, щоб московство репрезентувалось тільки контр-револю-

ційними силами, тоді б доля революції була забезпечена. Але коли московство несе з собою й большевизм, то він натикається на скелю українства, котре по своєму історичному і культурно-психологічному змісту є ідеєю емансипації від московства, від Росії.

Результати цієї суперечности ми знаємо.

І в цьому небезпека для світової революції.

Аґарна Україна є двигачем революції проти капіталізму і проти московства. Московство, як твір культури гніту і панування над Україною, є об'єктивно контр-революційним, а тому воно, сходячи з позиції чистої протикапіталістичної революції, стає чинником неґативним, з погляду світової революції. Тому большевизм в Росії тримається вже три роки, бо там він не виступає проти нації, — це зрозуміло, а на Україні він падав вже кілька раз і, нарешті, впаде, бо на Україні буде держатись тільки сприятливий для української нації большевизм, цеб-то національний український большевизм.

Отже визволити революцію від націоналізму, давши національному почуттю повне задоволення, а це досягається тільки повним невтручанням чужих сил — така головна основа революційної методики в світовому масштабі. Цеб-то зреалізувати на ділі те, про що соціалісти так проречисто говорили: самоозначення націй! Самоозначення націй мусить стати дійсно реальним фактом, ніяк не можна обминати його і обгортати в солодкі слова гірку дійсність, не можна тут політикувати, грати словами, бо національного почуття пригноблених обдурити не можна! Гніт має свої механічні наслідки — він відчувається. Манометром, що показує силу гніту, є національне почуття. І коли цей манометр показує максимум тиснення — стрілка стоїть на „озброєне повстання“, то котел соціальної будівлі мусить розірватись.

І це правдиво скрізь і завжди.

І буржуазія і пролетаріят, соціал-патріоти і большевики — всі мусять з цим законом рахуватись. Вільсон національного питання не рішив, Денікін і Вранґель, Пілсудський і Петлюра не рішили . . . Невже і революція його не рішить?

Невже і ті, що проклянуть, „самоопредѣленіє вполоть до отдѣленія“ не рішать? Судячи по їх практиці на Україні, вони не показують здібности рішити це питання. Воно дається їм з трудом. І коли не рішать правильно, то докажуть свою неzdібність. Коли ж вони так будуть рішати, як тепер, то . . . неправильне рішення не єсть рішення взагалі.

За національну емансипацію бореться 40 мільйонів Українців, за соціальну революцію, припустім, 25 мільйонів. Для революції абсолютно потрібно, щоб проти неї було принаймні менше число, і коли вона цього добеться — успіх її забезпечено. Коли ж вона не зуміє остаточно, цілком приєднати до себе оті 25 мільйонів, то вона ризикує збільшити число своїх ворогів, знейтралізувавши своєю анти-національною політикою своїх приятелів.

Росіяне хочуть знейтралізувати національно Україну, бо вони без України „не можуть прожити“ — і цим вони служать об'єктивно (меншість чесних революціонерів — несвідомо, а більшість обивателів — свідомо) контр-революції на Сході Європи, а цим самим контр-революції і світовому масштабі.

Ідея національного московського історичного паразитизму носить-ся на московській революції і об'єктивно приносить шкоду світовій революції.

Під ударами життя революційні „марксисти“ змогли ж, принаймні на словах, відмовитись від антиселянської догми марксизму і цим стати на шлях здорової політики, котра, безумовно, мусить дати добрі наслідки, мусять вони зріктись і контр-національної української політики, — і це дасть добрі результати. Ми зв'язуємо успіх революції з повним соціальним і разом з тим національним визволенням трудящих мас, а на Україні ці трудящі маси в подавляючому числі трудово-селянські — з одного боку, вважаємо, що аграрна революція (конфіскація землі і гіпотeki) є залізною передумовою упадку капіталу і вибуху світової соціалістичної революції, а тому всіма силами будемо боротись за неї, розчищаючи вільний шлях для неї.

Для нас це значить, що Україну треба зробити фактором світової революції, бо без України світова революція тепер не вдасться, а без світової революції не можливе дійсне визволення українського народу.

Так говорять факти за три роки революції, мова їх фатальна і рішуча, а тому московський націоналізм і шовінізм, вконстатований не лише нами, а й Леніним, мусить бути в дороги революції усунений.

Коли Ленін говорив отверто про московський комуністичний шовінізм на Україні, в його словах чувся страх за революцію.

Ми розуміємо і спочуваємо цьому спасеному страхові, бо для нас успіх соціалістичної революції є категоричною, єдиною, виключною умовою визволення українських трудових мас, але ми боїмось, що Ленін і його однодумці не мають в Росії тієї сили і значіння, що потрібні для ліквідації одним махом історичної буржуазно-психологічної спад-

щини, якою свідомо чи несвідомо пишається подавляюча маса Росіян, а без ліквідації цієї спадщини, без свідомої і рішучої в кожний момент боротьби з нею, вона грозить ще й четвертим провалом революції на Україні, приволячи маси до одчаю своєю шкідливою, безглуздою націонал-шовіністичною політикою. Всі чесні приятелі революції, як Москалі, так і Українці, повинні спільно поборювати московську чорну спадщину, повинні безоглядно боротись, кожний на своєму місці, з ганґреною московського шовінізму, бо лише в цьому вища запорука успіху останнього визволення трудових мас . . .

Коли не це, то що ж?

Ждати стихійного розвитку подій? Коли Вранґель і Петлюра порозуміються, тримаючи в резерві хитрість, і один „примириться временно“ з Україною і землею, а другий „тимчасово“ примириться з чорною Росією, то проти такого союзу, який забезпечить, безумовно, селянам землю і національну свободу та політичну самоуправу — я на це не закриваю очей — більшовикам буде трудно боротись, маючи за плечима Польщу, а на Чорному морі — Францію з Англією.

Большевики кажуть, що користуються роздорами між буржуазними державами, а буржуазні держави користуються також роздорами в таборі революції — це йде на основах взаємності! — і хто кого переважить? Буржуазія в боротьбі з революцією безумовно солідарна, а організація її? За буржуазією довгий час практики, хист керування і таланти на її боці . . .

Щастя революції на Україні в тім, що російська буржуазія не здібна навіть временно відмовитись від свого імперіялізму і шовінізму і подати руку українській реакції, згодитись на самостійність України. Коли б вона, на наше нещастя, зробила цей крок і чесно („временно“) провела свою лінію, то з упадком революції на Україні вона, безумовно, впаде і в Росії, оточений справді колючим дротом економічної і воєнної блокади. Як це може статись, я особисто бачив в Угорщині, де обставини були ліпші в багатьох смислах, але де пролетаріят в останній момент не схотів уже битись, згубивши віру в провідників революції.

Економічний розвал Росії і України такий страшний, що незабаром сприятливий для революції фактор території згубить своє значіння. Здичавіння і розпука мас рефлектують в бік контр-революції — це добре відомо. Через те з усією силою переконання ми закликаємо всі дійсні чинники в Росії зробити ще один крок — зробити революцію і проти своєї національно-буржуазної спадщини, проти ідеї паразитизму Росії і викинути геть страховище націоналізму! Тоді

Україна допоможе революції тим, що перестане бути вулканом гніву і бунту проти жажливого шовінізму колишньої метрополії.

Поміч взаємна повинна бути безмежна, велика всім: силами зброєю, військом, хлібом, вуглям то-що, але бажання національно опанувати повинно дійти до зникаючої дрібности. Позаяк це бажання є одностороннє, з боку Москви, то вона мусить почати оборону революції.

Московського Кобленцу на Україні вже нема, тому не треба її перетворити в український Кобленц — в цьому завдання революційної політики на Сході Європи.

От в цьому ми бачимо велику підмогу світовій революції, котра є необхідною умовою визволення України.

Хто стоїть за світову революцію, той мусить визволити Україну, а хто за визволення України, той об'єктивно служить світовій соціалістичній революції.

В цьому наша віра.

Карльсбад, 8.—20. вересня 1920. року.

Мик. Шраг.

До ревізії нашого партійного програму.

З 15—19. липня 1917. року, коли на 2. партійнім з'їзді був прийнятий партійний програм, зайшло багато змін, як в житті нашої країни, в розвитку української революції, так і в настроях і домаганнях нашої партії. Між тим і досі ще не переведено ревізії нашого програму. Ще при прийнятті його (а він був прийнятий в значній мірі, як компромісовий між різними течіями, що існували вже тоді в партії) малось на увазі передати його на референдум всіх партійних організацій. Отже ще й тоді передбачалось, що зміни в ньому можливі. Але в той час не вдалось цього перевести в життя. І ось пройшло вже рівно три роки, життя виправило і багато в чому змінило програм, ці зміни зафіксовані і в резолюціях Ц. К. і в резолюціях кількох партійних конференцій, але самий програм так і залишився непроревізованим і зберігає досі всі свої анахронізми.

Не зупиняюсь подрібно на тому, яку це приносить нам шкоду. Хочемо, приміром, видрукувати його і пустити для ознайомлення західних соціалістів — але ж він цілком не відбиває теперішньої фізіономії партії: в ньому ще й досі, як наша вимога в нинішній мент, парламентаризм з п'ятихвосткою. Якійсь „теж есер“, скажемо, стоїть за право приватної

власности на фабрики, банки то що. І його формально не можна виключити за те з партії, бо він же стоїть на засадах партійного програму.

Необхідність перегляду програму і без більшої аргументації є зрозумілою, і ця потреба уже давно в партії не викликає сумніву.

Які ж головні зміни необхідні в ній?

Вся вступна частина, яка малює наші стремління й цілі, вияснює боротьбу клас, захват влади і соціальну революцію, є і нині майже в цілому відповідаючою позиції партії. Анахронізмами приходять разом з викладом нашого „програму мінімум“.

Взагалі встає питання: про який „програму мінімум“ може йти мова, коли вже розпочалась і побідно йде соціалістична революція. Зконстатувавши це, а партія, як знаємо, на своїх конференціях це констатувала, ми мусіли б викинути просто з нашого програму весь „мінімум“, а натомість розвинути в програм конкретних домагань і шляхів до переведення всю вступну частину, яка і є власне нашим програмом революції, або програмом нинішнього дня.

Але може бути і другий метод ревізії програму. Це — переглядати його по частинах і вносити в кожную необхідні зміни. Коли перейдемо до розгляду його по цій формулі, то бачимо:

А. В національній справі партія домагається в програмі для кожної нації національно-персональної автономії. Для Росії федерації національних республік, для України, як для демократичної республіки в етнографічних межах, федерації з другими народами.

Очевидним є, що всі ці домагання є нині мертвою буквою. Федеративна Росія і автопомна Україна! Алеж тепер ми так далеко відійшли від цього, ставлячи гасло Всесвітньої Федерації соціалістичних республік, самостійности і суверенности кожної трудової нації в цій федерації, права кожного народу на фактичне відокремлення від свого бувшого державного тіла. Гасло федерації демократичних республік нами рішучо відкидається зараз, бо всяку таку республіку ми мусимо поборювати і допомогати трудящим масам її перетворити її на радянську, соціалістичну, з диктатурою лише трудящих.

В. В політичних домаганнях чого хоче програм? Демократична республіка, парламент, загальне виборче право, всі „свободи“ слова, преси і т. п. Цих постулатів ми не відкидаємо. Але можемо їх прийняти нині лише, як наш програм — максимум. Його можна переводити в життя тоді, коли через період диктатури трудящих перейдемо до новітньої демократії, до демократії безкласової, соціалістичної. Але тепер ми стоїмо за те, що лише трудящі мають політичні права, що зараз можлива і необхідною є не демократія, а диктатура працюючого

люду і, як форма цієї диктатури — радянська влада. В цій частині отже і всі дальші домагання мусять підлягти кардинальній ревізії, бо дальша конкретизація програму політичного базується на предпосилці „демократія“, яку ми зараз рішуче відкидаємо.

С. В програмі соціально-економічній. Приймається приватна власність на фабрики, будинки, то що, передбачається наслідство, приватна торгівля, банки... Соціалізується земля та націоналізується лише де-які „уже дозрілі“ підприємства. Досвід нашої революції вже показав, яким безумним романтизмом було думати, що можна, напр., соціалізувати землю, і не націоналізувати банків. Той же досвід довів нас до переконання, що сучасна революція, яко соціалістична, мусить знищити приватну власність на засоби продукції, на капітал. Тут виставляємо ми цілком нові домагання. Ми хочемо тепер уже „експропріювати експропріаторів“, мобілізувати всіх до праці, ввести трудову повинність, по соціалістичному організувати господарство і утворити новий соціальний лад з демократією працюючих і з приватним правом кожного лише на продукт своєї ж праці. І можна сказати, як це не сумно, що в цих всіх питаннях у нас немає ще писаного програму. Бо старий мусимо закреслити від початку до кінця, від а до з.

Д. До таких самих висновків приходимо, розглядаючи питання: робітниче, земельне, фінансів, то що, як вони трактуються в програмі. Основи земельної реформи представлені вірно, але вже наше законодавство (ес-ерівські закони часів Центральної Ради і Директорії) внесли важні модифікації, які нам також треба внести до програму.

Не є моїм завданням в деталях зупинятись тут на хибі старого програму, і на потрібних змінах його. Я лише коротко ілюстрував свою думку про необхідність, не відкладаючи, зараз же, програм про-ревізувати. Зробити ж це мусимо, мені здається, в слідуєчий спосіб.

Ледве чи наші товариші на Україні мають добру атмосферу, щоби перевести цю складну і відповідальну працю. У них є чимало другої праці, живішої і більш відповідальної. Отже мусимо цю частку праці прийняти на себе ми тут, за кордоном. Я пропоную делегації У. П. С. Р. за кордоном доручити зайнятись цією справою спеціальній комісії, яку делегація і має призначити, обов'язавши її представити уже вироблений проект переглянутого програму на ближчу закордонну конференцію У. П. С. Р. Прийнявши такий проект на конференції, ми зможемо переслати його до Ц. К., який, розглянувши його, і запропонує на першому ж партійному з'їзді вже готовий проект. *)

*) Проект нового програму вже вироблено. Він буде надрукований в одному з ближчих чисел „Борітеся-Ноборете“ (Ред.).

Коли ми того тут не зробимо, то хіба можна сподіватись, щоб наші перетомлені, запрацьовані товариші зробили це там, на Україні, де життя саме виробляє програм, але не має змоги зафіксувати його на папері.

Отже, до ревізії! Зробити її — це наш обов'язок.

Мих. Грушевський.

В першій делегації української партії соц.-революціонерів. (Квітень 1919. р. — лютий 1920. р.)

I.

На першій закордонній конференції, котрою розпочала свою діяльність закордонна делегація У. П. С. Р. нового, ширшого складу, в лютім цього року, я зложив справозданне з діяльності, майже за цілий рік, першої делегації, організованої з початком 1919. р., яка складалася з мене і т. Ісаєвича. Подаючи тепер до ширшого відомо се справозданне, я вважаю потрібним попередити його деякими поясненнями тих мотивів, які привели до мого виїзду за кордон, і тих обставин, в яких мені довелося виїхати в сій делегації і які в значній мірі потім орієнтували мене в закордонній роботі

По приїзді директорії до Києва, при кінці 1918. р., вияснилося зовсім виразно, що в даних обставинах на Україні для мене не можлива не тільки якась політична робота (співробітничати з директорією я й сам не вважав для себе можливим, після того як стали вияснитись усі непевності взятого нею правого курсу, обрахованого на порозуміння з антантськими агентами), але так само й усяка робота культурно-організаційна. Нові пани ситуації з пильністю й енергією, вартими кращого призначення, старались перетяти мені кождо акцію, до якої я брався, і, справді, перетинали досить успішно (напр., в піднятій мною справі реорганізації академії наук). Побачивши се, я звернувся до Центр. Комітету партії У. С. Р. з пропозицією, щоб обі соціалістичні партії вислали за кордон своїх делегатів для контакту з заграничними соціалістичними організаціями, для обопільної інформації й для контролю державного представництва У. Н. Р., яке з незвичайним успіхом і в істно велетенських розмірах тоді формувалося кабінетом директорії. В ролі такого делегата від У. П. С. Р. я заявляв готовність виїхати негайно за кордон, вважаючи безпосередній стик з європейською демократією в тім моменті далеко важнішим, ніж залицання коло антантських кабінетів.

Центр. Комітет партії прийняв сю мою пропозицію прихильно, але кінець-кінцем тодішній голова ради нар. міністрів В. М. Чеховський заявив, що директорія поставилась до мого плану і особливо —

до моєї кандидатури рішучо неприязно. Мій плян замінено иньшим. В склад делегації на паризьку мирову конференцію рішено включити по два представники від партій у. с.-р. і у. с.-д. з правом рішачого голосу в усяких політичних справах. Так було зроблено: Ц. К. У. П. С. Р., делегував тт. Ісаевича і Салтана, У. С. Д. призначила Матюшенка і Дідушка, і вони й виїхали в січні в делегацією (за винятком т. Салтана, тоді неprisутнього), а я з деякими товаришами подався після Трудового Конгресу в Київ до Камінця.

Але за місяць в директоріяльних кругах переважила думка, що замість вишукувати різних способів на те, аби зробити мене нешкідливим для директорії на Україні (включно до різних плянів фізичного усунення), далеко зручніше буде позбутися мене з України, сповнюючи мій плян виїзду в делегації партії. І так підчас мого переїзду в Київ до Камінця, в лютім, Ц. К. міг уже мене потішити звісткою, що виїзд мій за кордон став можливим, бо кошти для нього знайшлись. Значно пізніше від тт. Мартоса і Шаповала, що в лютім 1919. р. були членами кабінету, я довідався, що на сю ціль — виїзд мій і моєї семі за кордон — рада міністрів спеціально асигнувала тоді Ц. Комітетові 1 міл. гривень. З сею подробицею члени Ц. Ком. мене не зазнайомили, а тільки повідомили, що я дістану з партійних коштів на подорож і перші місяці мого пробутку за кордоном 600 тис. гривень, а коли б сей побут за кордоном потягнувся довше, то дістану нову асигновку.

Уможлививши таким чином мій виїзд з матеріальної сторони (про що я довідався сливе аж рік пізніше), уряд директорії відмовив одначе партії в усіх иньших облекшеннях моєї подорожі (я сам безсередніх зносин з урядом не мав). Навіть дипломатичного паспорту, котрим так щедро наділювано усяких другорядних і третерядних агентів, мені не видано. За те весь час моєї подорожі я чув, як мене окружає „опіка“ агентів директорії, обрахована на те, щоб по можности мене ізолювати, дискредитувати і параліжувати мою діяльність.

Що до своїх завдань за кордоном, від членів Ц. К., які передали мені в березні гроші й мандат, я дістав тільки загальні директиви. Мені поручено передовірити представництво ще котромусь з членів партії, що пробувають за кордоном, аби мені товаришив у роботі. Намічені були власне такі особи: Д. Ісаевич, Мик. Ковалевський, що тоді був головно уповаженим в справах постачання в Стапиславові, М. Чечель, що виїхав урядником паризької місії, і М. Шраг, тоді радник місії в Будапешті. Як перше конкретне завдання мені й мійому будучому товаришеви поставлено — можливо скорше звязатись з Інтернаціоналом, що тоді захожувався коло свого відродження після війни, та ввести до нього У. П. С. Р.; завязати звязки з соціалістичними та демократичними організаціями й групами, і особливу увагу при тім звернути на Чехію, як важну посередницю між світом словянським і західнім.

Поки прийшли гроші від Ц. К. до Камінця, де я тоді пробував, я був протягом місяця фактичним редактором місцевої газети „Життя Поділля“, що стала тоді органом місцевого соціалістичного блоку. До-

зелось мені при тім бути свідком (більш ніж активним учасником — в ролі почесного голови) нарад місцевого трудового конгресу скликаного заходами місцевого комітету У. П. С. Р., всупереч заходам уряду (що, зложивши закон про трудові ради, прикладав усі зусилля до того, аби віставити його не здійсненим), і діяльності революційного комітета „охорони республіки“, зложеного делеґатами центр. комітетів соціалістичних партій, та його заходів коло реалізації постанов конгресу, що закінчилися гострим конфліктом з директорією, арештами членів центр. комітетів і ріжних „небезпечних осіб“, призначених на „фізичне усунення“.

Згадую про сі факти, котрі мені прийшлося пережити разом з партійними товаришами в переддень мого виїзду, тому що вони дуже докладно виявили, з одного боку, настрої трудового народу: його горячих бажань за всяку ціну припинити війну й дійти порозуміння з Совітською Росією, з другого: реакційні, не тільки против-соціалістичні, але й против-демократичні тенденції директорії, повну неможливість для соціалістичних партій дійти якогось порозуміння з нею і на-решті їх тверду постанову — облишити всяке співробітництво з сими директоріяльними кругами. Те, що було постановлено фракцією с.-рів ще підчас київського трудового конгресу, але зразу не було переведено твердо і послідовно, тепер нарешті ставало фактом.

В сім переконанню, що коли не обі соціалістичні партії, то принаймні У. П. С. Р. зайняла в сій справі тверду і ясну позицію, я й виїхав з Камінця за кордон 20. березня, разом з т. Жуковським, тільки що звільненим з камінецького арешту. Він одначе мусів іще заїхати до Рівного, щоб звільнитися з служби.

Доїхавши за кілька день до Станиславова, де я мав застати М. Ковалевського, наміченого мені в товариші, я довідався, що він також виїхав до Рівного. Дожидаючи його, я між иньшим мусів зайнятися місцевими с.-рами, котрих галицьким держ. секретаріат почав формально гнати з Галичини. Я вдався в сій справі до держ. секретаряту, але моя інтервенція не багато поспішила, бо в кілька день по моїм виїзді наші товариші М. Шаповал і О. Федюшка-Євшан були арештовані й змушені виїхати з Галичини. Се між иньшим відбилося некористно і на моїй дальшій роботі, бо саме пок. Федюшка мав організувати звязок між делеґацією і Ц. К.

Сей арешт був тим несподіванійший, що якраз в сім часі с.-ри дали згоду вийти до нового кабінету, що формувався в Рівнім. Про сю несподівану зміну повідомив мене т. Жуковський, приїхавши з Рівного до Станиславова, щоб їхати разом далі. Від нього ж я довідався, що М. Ковалевський прийняв також місце в новім кабінеті, так що мені нема чого рахувати на нього, як товариша по делеґації.

Ся нова зміна в тактиці у. с.-рів знову робила неясною політичну позицію партії, навіть взагалі політичну ситуацію, яка ніби-то була стала вияснягись після камінецького інциденту. Мотиви, переказані т. Жуковським — що, входячи до нового кабінету, виключно соціалістичного, зложеного тільки з с.-рів і с.-д, наші товариші обставили сей крок такими умовами, які мають привести до скорої лікві-

дації взагалі самого інституту директорії — ці мотиви не переконували мене в раціональності сього кроку. Але змінити в нім вже не можна було нічого, — я навіть не мав часу вістатись довше в Станиславові, щоб докладніше в'яснити пляни нових членів кабінету. Звістка про те, що на великодніх святах має зібратись конференція Інтернаціоналу в Амстердамі, змушувала мене якомога спішити до Праги, щоб поспішити на сю конференцію. Тим не менше я відчув з усею силою, як ся зміна — присутність українських соціалістів, с.-рів в тім числі, в кабінеті директорії, утруднює позицію українських соціалістів перед лицем соціалістичних партій заходу і ускладнює роботу делегації.

II.

Проїхавши до Праги, якомога швидше, найкоротшою дорогою, я все-таки діставсь туди вже перед самими великодніми святами, 18. IV, і переконався, що при тих відносинах, в яких опинились українські місії за кордоном, і при тім становищу, яке вони займають супроти мене, мені треба відложити всяку надію на те, щоб протягом яких 5—6 днів дістатись до Амстердаму. Я не міг потрапити на сю конференцію. Супроти того я поспішив протелеграфувати тим товаришам (вказаним мелі Ц. Комітетом), адреси котрих встиг розвідати — а саме Ісаєвичу і Шрагу, запитуючи, чи згодні вони прийняти мандат і чи не могли б дістатись до Амстердаму, ще поки там не скінчиться конференція. Тов. Шраг відповів, що не має ніякої змоги виїхати; тов. Ісаєвич повідомив, що готов виїхати зараз, як тільки дістане паспорт. Я вислав йому мандат, але паспортні труднощі не дали й т. Ісаєвичу поспіти до Амстердаму. Конференція була дуже коротка, справи відложено до довшої, призначеної в Люцерні на 1. серпня. Туди треба було загодя приготувитись.

Розвідавши про порядок приймання партій до Інтернаціоналу, я рішив використати свій побут у Празі для того, щоб приготувити потрібний для того матеріал, в виді кількох інформаційних брошюр про партію і про ситуацію на Україні — для бюро Інтернаціоналу, для соціалістичних партій і взагалі західно-європейської публіки. Протягом двох місяців, що я прожив в Празі, я приготував і видрукував по-французьки під фірмою делегації три такі брошюри: партійну програму з короткими вступними замітками про історію партії і позицію, яку вона фактично займає тепер: зміни в програмі й тактиці, внесені останніми подіями, радянський принцип, прийнятий підчас київського конгресу, і т. п. (*Le parti socialiste-révolutionnaire ukrainien. Programme précédé d'une notice introductive de la délégation.*) Далі — земельний закон Центр. Ради з короткими поясненнями про земельну справу на Україні (*Le problème agraire en Ukraine et la loi agraire du Centralna Rada (le 18. janvier 1918).*) І нарешті — огляд української революції за два роки, з короткими вступними відомостями про минувшину України і її впливи на її соціальну структуру (*La lutte sociale et politique en Ukraine, 1917—1918—1919.*)

Крім того, я навязав за сей час зносини з чеськими соціялістами, відновив і поширив свої звязки в кругах наукових і політичних, між иньшим — старався вяснити їм потреби й вимоги новоприлученої до Чесько-словацької республіки Закарпатської України, на котру почали з різних сторін світу злітатись різні обрусителі.

Моя давніша знайомість з проф. Т. Масаріком, новим президентом республіки, дала мені змогу — після того як на Україні протягом довгого часу я був відтятий від європейського життя — поінформуватись з компетентних джерел про політичну ситуацію та вяснити собі, наскільки має підставу орієнтація, взята директорією на Антанту. Розмови, котрі я мав з ним і з заступником міністра загран. справ Штепанком (міністр Бенеш був в Парижі, при мировій конференції), а також з відомим англійським публіцистом-слов'янофилом Сегоном Уотсоном (Scotus Viator), котрого в тім часі гостив у себе президент Масарік, а я був знайомий з ним теж ще зі Львова — куди він приїздив перед війною, студіюючи австрійські відносини, були дуже для мене цінні з сього погляду.

Вони вплинули мене, що Самостійна Україна не може сподіватись ні признання, ні піддержки від держав Антанти. З одного боку сі держави — особливо Франція і Англія — почувають себе морально винними перед Росією, котру так безоглядно і немилосердно використували в війні в своїх інтересах і, вирятувавши себе, її довели до повного розвалу і упадку. З другого боку, в західних буржуазних кругах не вірять в те, що стара Росія, мілітаристична й імперіялістична, царська чи конституційна, таки вмерла дійсно. Вони думають, що вона відродиться, знову займе сильну позицію і тоді воздасть повною мірою всім, хто був відвернувся від неї, або робив що-небудь на її шкоду. Сим аргументом головно й орудували за кордоном всякі представники єдиної Росії: прийде, мовляли, Велика Росія знову і спитає кожного, як на страшнім суді — де ви були і з ким ви тримали тоді, як я була нища і поругана? І сей аргумент дійсно робив психологічне вражіння дуже сильне.

Було ясно, що ні правительство французьке чи англійське, ні французька або англійська буржуазія не зважаться зробити нічого, що могло б виглядати на ослаблення давнішої великодержавної ролі Росії, або розділ її території, навпаки підчеркуватимуть своє бажання всяко допомогти їй відродити свою силу і значіння. Коли Росія, не вважаючи на се, таки не відродиться, се вже буде її вина, але зараз мусить їй бути дана як найширша можливість для сього. Такий характер і мало зроблене в тім часі признання уряду Колчака, з забезпеченням автономії для деяких областей. По галці отсих діячів, які мене освідомляли, Україна могла б щось виговорити собі у Антанти, тільки прийнявши федеративний принцип для нових відносин.

Але се мала бути федерація в рамках б. Росії, з виключенням тільки Фінляндії й Польщі. Утворення федерації на иньших, ширших підставах, скажім, федерації Слов'янської, до котрої ввійшли б західно-слов'янські й балканські землі, або федерації Чорноморської в ширших розмірах, як ми то собі плянували на Україні в 1917.—18. рр.,

в антантських кругах так само не бажають, як і розділу. Їм зовсім не бажано, щоб ідея федерації стала в руках Росії знарядом розросту, притягання нових областей. Вони вважають своїм обов'язком реставрувати Росію, але я мусів так вивести, що сей свій обов'язок антантські круги беруть чисто формально, і їм зовсім не залежить на тім, щоб відроджена Росія була сильною, добре організованою, урівноваженою державою. Тому й яких-небудь гарантій дійсного переведення федеративного принципу в рамках нової Росії від держав Антанти даремно було б сподіватись. Особливо Україні — і так само Білорусі, що разом з нею й Кубанню була промовчана в ноті Колчаку: відносини сих „руських“ країв зістаються вповні внутрішньою справою Росії.

З плянами ширшої федерації в тім часі виступили галицькі урядові круги. „Західня область Української Нар. Республіки“ агонізувала тоді під польським наступом, спорядженим Антантою. До Праги оден за другим летіли висланці галицького уряду з порученням за яку-будь ціну добитись помочи від Чехів, як єдиного порятунку в безвихідній позиції. Чехії пропонувано яку-будь конвенцію, унію, федерацію — яку-небудь форму, під котрою вона могла б підтримати Галичину против тяжкого ворога, що грозив її задавити, а Чехів відтяти від безпосереднього стику з східньо-слов'янським світом. Чехи розуміли всю вагу сього стику з „Руском“ для себе, здригались перед гадкою його втратити, — але мусіли незмінно відповідати, що нема на се волі Антанти: вона не бажає собі якої-небудь федерації Чехо-Словаччини з східньо-слов'янськими землями. Радили їхати до Парижу, там сю справу підняти і побачити, як вона буде прийнята.

Таку ж пораду дістав і я в відповідь на всі свої аргументації против антантської концепції східньо-європейського питання: їхати до Парижа, на місці, з першого джерела довідатись про заміри антантської політики і постаратись переконати її представників про її погибельність, коли маю про неї таке переконання. З чеської сторони мені обіцяно всяко уможливити сю подорож, і не було причин не використати сеї можливості. Я виїхав з Праги і 17. червня був в Парижі, де застав і т. Ісаєвича.

III.

Коштувало се мені два тижні часу: з усею можливою докладністю перевірити інформації, дані в Празі, і переконатися в їх справедливості, виробити собі поняття про політичні плани різних антантських кругів на сході Європи і про повну безнадійність директоріальної орієнтації на них.

Я обійшов і обпитав безконечне число різних політичних осіб: українських, різних слов'янських народностей, французьких, англійських, американських. Переважно се були офіційально не високо поставлені фігури, різні референти, які могли мене поінформувати докладно і точно про позицію тих чи інших кругів і передати мої інформації в відповідне місце. З офіційальними представництвами я не шукав зв'язку; про діяльність української місії мене інформував това-

риш по делегації Ісаєвич, і сього мені вистарчало: на засідання місії я не ходив і з її головою майже не бачивсь. З офіційних російських представників не говорив ні з ким.

На моїх очах розлітались останні ілюзії, які ще були у деяких українських оптимістів, серед котрих найбільшим був сам голова української місії. Абсолютно неприхильне становище французьких правлящих кругів уже признавалось усіма, але ще зіставались деякі оптимистичні сподіванки, що до Англії і Америки. Клемансо вважавсь непримиреним противником України і загорілим прихильником Польщі (*passion française*, як се називали). На початку року в політичних французьких кругах була тенденція — представлена головно деп. Франклін-Бульоном, тодішнім головою парламентарної комісії загран. справ — узяти ініціативу в організації Східньої Європи на нових основах, прийняти в опіку Франції нові республіки і під її контролею уставити їх відносини до Росії. Але Льюїс-Джордж зручно спараліжував ці плани, відтягнувши деякі з нових республік: подав їм надії, що вони можуть краще забезпечити своє існування, не звязуючися з Францією, і акція Франклін-Бульона була вбита. Викликана ним в палаті дебата з приводу одеських подій дала нагоду Клемансо, чи його alter ego Пішоні, зібрати показну більшість для колчаківсько-федеративної політики: вона була офіційно санкціонована саме в сім часі.

Перед тим, 21. травня, Рада Чотирьох, верховний орган Антанти, прийняла українську місію, з приводу її запитання в справі перерви в переговорах про Галичину. На сій авдієнції Льюїс-Джордж звернувся до української місії, властиво до Галичан, які входили в її склад, з такими запитаннями: коли Україна не могла б існувати самостійно, кого вона вибрала б: Росію чи Польщу, і коли б Велика Україна втратила самостійність, чи Галичина все-таки вістанеться звязаною з нею? Се було очевидне зондування з його боку: чи против французького плану передачі, разом з Галичиною, провідної ролі на Сході Європи Польщі, не піддержали б Українці хочби під певними умовами, якоїсь орієнтації на нову реставровану і реформовану Росію? Українська місія, Галичане в тім числі, заявили, що не будуть вибирати між Польщею і Росією, бо стоять на повній самостійности України, і після сього Льюїс-Джордж, очевидно, дав згоду на плани Клемансо: підтримати претензії Польщі в східньо-європейських землях і піддержати реставраційні плани Колчака-Денікіна-Юденіча в Росії.

Підтримати Україну по-за польською або російською кон'юктурою ні французькі, ні англійські круги не хотіли: вони прийняли всі ті аргументи, котрі з польської й російської сторони висувались против Українців. Референт американської місії, проф. Лорд, виложив їх мені без церемонії — се були старі байки, що український рух сотворили Німці, що самі Українці не здатні до державного життя, і т. д. По сим мотивам держави Антанти не вважають можливим підтримувати планів української держави, а технічну поміч (против большевиків) Українці могли б дістати від них тільки в тім разі, коли б погодились на передачу Галичини в польську окупацію і не ставились би непри-

мирено проти Росії (реакційної). Се було те саме, що три дні пізніше, 30. VI., уже офіційно, тільки без мотивів, сказав державний секретар Лансінґ представникам української місії: поки Українці стоять на позиції самостійности, вони не можуть дістати ніякої помочи від Антанти, і навіть технічна поміч против большевиків їм може бути дана тільки через Колчака-Денікіна, котрих підтримуватиме Антанта.

В американських кругах все виразніше брала гору тенденція взагалі вийти з усякої участі в європейських справах і лишити їх власному промишленню, щоб не вскочити знову в яку-небудь нову війну, вискочивши так щасливо з сеї. Пригадки про моральні обов'язки, прийняті на себе Америкою в політиці Вільсона, особливо про його голосні 14 пунктів, котрим надано таке значіння в європейських кругах, по prostu нервували і виводили з рівноваги американських політиків, з котрими мені доводилось говорити. Ясно було, що в сих кругах українська справа не може рахувати ні на яку поміч.

Згадана аудієнція 30. червня дійсно зробила незвичайно гнітюче вражіння в українській місії, і більшість її висловила за те, щоб після такого рішучого слова закинути всякі дальші переговори з мировою конференцією і з мотивованим протестом ввійти з Парижа. Але голова місії не прийняв сього рішення. Я з свого боку через т. Жуковського, який виїхав до Камінця в липні місяці, докладно поінформував Ц. К. про повну безвиглядність всяких орієнтацій на Антанту.

Але коли не можна було надіятись ніякої помочи від Антанти в політиці — то може в економічних, вповні нейтральних справах можна сподіватись якоїсь піддержки — як не від офіційних кругів, не від капіталістів, що зв'язали свої плани з реставрацією старої Росії, то від організацій кооперативних? Таке питання стало не тільки перед нами, але перед усіми, можна сказати, визволеними народами Росії, що мусіли шукати якихсь опорних точок для свого економічного життя, систематично підкопуваного в минулому російським централізмом, а тепер до ґрунту зруйнованого війною.

Скликаний в Парижі в сім часі (на дні 26.—28. червня) конгрес споживчої кооперації („союзної й нейтральної“, як вона офіційно означалась) повинен був дати на се відповідь. В нім брав участь мій товариш по делегації, і взяв участь також і я — щоб разом з різними представниками знищених війною малих народів: східно-європейських, балканських і всяких інших, заінтересованих довозом предметів поживи, мануфактури, кредитами для своїх нових валют і т. д., поставити деякі питання загального характера.

Я поставив спеціально справу нейтралізації кооперативних транспортів і виймання їх при всяких обставинах з блокади нарівні з транспортними санітарними — оскільки вони призначаються для задоволення елементарних потреб мирної людности.

Справа признана була важною, — вона відкривала перед кооперативами далекі перспективи — але західно-європейські кооперативи

чули себе занадто слабими і мало впливовими в політичних питаннях, щоб поставити таку далекоюсяглу справу. Справа вісталася в „трудах візду, так само — і вся кооперативна акція в поміч „малим народам“.

IV.

З огляду на се все, народам б. Росії, приходилось рахувати тільки на себе. Мусіли вони вернутись до старого гасла кооперації бувших недержавних народів Росії, проголошеного Центральною Радою в 1917. році. В тих днях — 20-х числах червня, кавказькі республіки, загрожені Денікіним, що явно не хотів признати їх існування, заходились коло спільного дипломатичного виступу в сій справі і кілька разів скликали конференції для її обговорення. Запрошені на одну з сих конференцій, ми з т. Ісаєвичом постановили скористати з них, щоб утворити більш постійне представництво соціалістичних груп нових республік, котре могло б протиставити свою солідарну акцію обом російським централізмам: червоному, совітському і чорному, колчаківсько-денікінському, що загрожували їх існуванню.

Сю організаційну роботу ми почали від консолідації власних соціалістичних сил. Обговоривши на кількох сходинах з делегатами у. с.-д. тт. Матюшенком і Дідушком справу нашої консолідації, ми списали з ними протокол, датований днем 22. червня:

„Ми, нижче підписані делегати партій україн. соціал-демократів і соціалістів-революціонерів ц. т., зібравшись на нараду і обговоривши ситуацію, прийшли до виводу, що:

а) в сучасних обставинах потрібні як найтісніші звязки українських соціалістичних партій з Інтернаціоналом;

б) ці обставини вимагають порозуміння і об'єднання з соціалістичними групами народів бувшої Росії й сусідніх країв;

в) в сих напрямках обидві соціалістичні українські партії повинні розвинути як найширшу і найінтензивнішу діяльність, в тіснім звязку між собою, виступаючи спільно й солідарно по всім спільним українській соціалістичній демократії питанням;

г) для переведення сеї діяльності мусить бути утворена постійна соціалістична організація з осідком в важніших політичних і соціалістичних центрах, які висуватимуться обставинами;

д) організація ся повинна працювати в контакті з соціалістичними групами народів бувшої Росії, і дуже був би користний спільний їх орган на французькій і англійській мові;

е) для здійснення сих завдань повинний бути скликаний закордонний український соціалістичний з'їзд, яко мога скорше,

ж) підписані ж делегати в вказаних напрямках зараз же розпочинають свою роботу.

За партію укр. с.-р. центральної течії М. Грушевський, Д. Ісаєвич. За укр. соц.-демокр. робітничу партію Б. Матюшенко, П. Дідушок.“

Тт. Матюшенко і Дідушок кілька день пізніше виїхали з Парижа і за паспортними перешкодами вже й не вернулися більше. Через те реалізувати сей план на паризькій ґрунті мала наша делегація сама.

Незалежно від конференцій офіційних місій нових республік на території б. Росії, в справі того спільного виступу против Денікіна, я запропонував представникам їх соціалістичних партій війти для обопільної інформації та обміркування спільних справ. Перше таке

зібрання відбулось 30. червня, і після того соціалісти нових республік правильно що тижня сходились весь час аж до виїзду на Люцернську конференцію. На сі сходи, які звичайно відбувались по черзі під проводом Чхеїдзе і моїм, вияснялось принципіальне становище соціалістичних партій нових республік в різних питаннях, відносини до біжучих подій, обговорювались спільні виступи і способи інформації соціалістичних партій заходу про східно-європейські відносини і потреби.

Як конкретні завдання, були поставлені: заснування спільного органу для інформації заграничних кругів, солідарна акція в Інтернаціоналі в східно-європейським питанню (поскілки певні спільні домагання об'єднували всі соціалістичні партії), перед тим — організація ширших сходів з місцевими французькими соціалістами для обопільного зближення й освідомлення.

З нагоди соціалістичних маніфестацій против інтервенції в Росії, призначених на дні 20. і 21. липня, була виготовлена спільна декларація, яка виясняла позицію соціалістів визволених революцією народів: вона не була опублікована, бо самі маніфестації були відкликані.

З французькими соціалістами, окрім побачень сепаратних, були уряджені ширші сходи, за спільною вечерею, 18. і 23. липня. Вони випали незвичайно інтересно для обох сторін. З одного і другого боку виступили визначні соціалістичні діячі і в ряді промов вияснили, з одної сторони, ті різниці, які ділять демократію російську і „іпородчеську“ в національно-політичних питаннях, з другої — погляди на сі розходження соціалістів французьких, або й ширше — західних взагалі. Присутні французькі соціалісти різних напрямів майже без різниць сходилися на страху східно-європейського „розпорошення“ (*poussière de nations*): розбиття економічних і культурних сил через утворення ряду нових республік. Представники сих республік різносторонно висвітлювали ті мотиви, які змушують визволені народи добиватись признання їх повної самостійности в данім моменті — не рішаючи зараз питань про можливості і форми кооперації в будучности. Була се свого рода програмна дискусія будучого спільного журналу, справа котрого рішалась паралельно з сьм.

Організація його завершилась сформуванням редакційного комітету (27. липня), зложеного з представників соціалістичних груп усіх десяти нових республік європейського сходу. Представники мали зложити від своїх груп по рівній сумі, щоб забезпечити існування журналу до кінця року, і вибрати технічну колегію для ведення видавництва. На технічного редактора запрошено одного французького соціаліста — прихильника нових республік. Назву для видання уставлено таку: *L' Europe Orientale. Pour la defense des nouvelles Republiques d' Orient*. Виходити воно мало в двох виданнях, по французьки і по англійськи, два раз в місяць кожне, по 32 сторінки в випуску. Перший випуск мав вийти зараз по люцернській конференції, яка мала освятити відновлений союз визволених народів європ. Сходу (нагадую, що вже на нашім кийвськім конгресі 1917. року дві третини делегатів народів

Росії реєструвались, як соціалісти). Одною з умов кооперації в новім журналі було постановлено: не виносити спірних питань, які існують між новими республіками, й не вести по ним полеміки в журналі: підносити те, що їх вяже, а не те, що розєднує — спірні питання рішати де инде. Так само — не виносити на сторінки журналу полеміки по тим різницям, які розділюють партійні організації і політичні напрями чи ґрупування в середині поодиноких національностей.

Видатки видавництва мусіли бути значні, тим більше що з досвіду всяких таких підприємств ми прецвиділи, що далеко не всі учасники справді будуть спроможні заплатити свої паї. Щоб добути кошти на сей журнал і на видання інформаційних книжок про Україну, наша делегація рішила звернутись до жертволюбности наших американських земляків, які незадовго перед тим фінансували досить значними сумами „українську раду“ в Парижі. Правда, ми мали в плані звертутись до Ц. К. і через нього до тодішнього все-таки „соціалістичного“ кабінету, але наші надії на се джерело були невеликі. Ті інстанції, від яких залежали асигнування, без рахунку і плану розкидали гроші на офіційні місця й інформаційні бюро, які без усякого звязку й порозуміння між собою випускали різні засуджені на безслідне зникання листки і брошури, — але нам від них, очевидно, не можна було сподіватись серйозної підтримки. Тим часом потреба в інформаційних виданнях і просто в реальних доказах існування нашої мови, літератури, науки, була просто леуча. Хоч на те тільки, щоб дати їх в руки і розв'язати наклепи польських і російських „шептунів“, які потихеньку пускали далі свої „інформації“, що до самої війни ніякого українського руху не було, українські книги и часописи стали виходити тільки підчас війни — на німецькі гроші і т. и. Один американський інформатор, напр., зовсім серйозно просив мене якось — добути йому просто-таки кілька примірників українських книжок, підручників, журналів з-перед 1914 р., щоб довести існування всього того перед війною.

З сих мотивів ми дали почин заснуванню „Комітету Незалежної України“, що мав зайнятись збиранням фондів на інформаційну літературу, організацією видань і інформації. Відповідно до нашого порозуміння з соц.-демократами, ми проектували зложити сей комітет з представників сих двох партій, запросивши, крім того, до участі де-кого персонально, а тим часом зложили провізоричне бюро, яке й звернулось до американських організацій з прошенням підмоги.

З дрібніших справ, якими ми займались в Парижі, згадаю відозву, видану від імени делегації „до товаришів, повертаючих на Україну“ — до українських военнополонених і інтерпованих в французьких концентраційних таборах, котрих тоді, після згоди з колчаківсько-денікінським „правительством“, почали висилати великими партіями до чорноморських портів. На бажання одного з делегатів таких партій був зладжений короткий інформаційний листок про революцію на Україні і зав'язання українських соціалістичних партій. спеціально — про земельну програму соц.-революціонерів, і про причини українсько-московського конфлікту.

„Прибуваючи на Україну, як найскорше зв'яжіться з українськими соціалістичними партіями, яка кому ближче, і помагайте їм захистити Україну, очистити її від чужих військ, забезпечити волю і землю трудящому люду“ — такий був вивід з сеї короткої інформації, написаної з прийнятого нами становища — солідарної акції українських соціалістичних партій.

V.

З Парижа наша делегація зв'язалася з бюро Інтернаціоналу (другого), що мав тоді осідок в Амстердамі. Ми переслали йому нашу заяву про бажання партії вийти в склад Інтернаціоналу, відомости про її сучасне становище й інформаційні брошури, видруковані в Празі, для освіднення членів бюро про програму партії, її роль в українській революції і т. и. Дістали від ген. секретаря Гюйсманса запросини прибути на Люцернську конференцію, по можности днів за три перед офіційним її відкриттям, призначеним на першого серпня.

Відповідно до того, я з кінцем серпня вибрався до Лютерна, де й застав уже делегацію соц.-дем., Ділушка і Матюшенка. Три дні пізніше, затриманий паспортними формальностями, приїхав т. Ісаевич. Крім того, ми запросили до помочи т. Толмачова, що пробував тоді в Льозані, а з Женеви на наші запросини прибули представники укр. кооперативів, з огляду що конференція мала, між иньшим, в'яснити також і відносини соціалістичних партій до кооперативного руху.

Делегати соц.-дем. на першій же побаченню повідомили мене, що наш паризький протокол співробітництва вповні апробований заграничною групою с.-д. на її зборах в Відні, зложених з представників обох течій тоді ще єдиної укр. соц.-дем.: лівої, пізніщої комуністичної, і правої — до котрої належали оба делегати на Люцернську конференцію. Віденська нарада признала також бажаним проєктований з'їзд українських соціалістів за кордоном і пропонує мені висловитись що до часу і місця сього з'їзду. Згідно з сим, і наша робота на Люцернській конференції мала проходити в повній солідарности.

Першим актом її мала бути заява с.-д. що до приступлення У. П. С.-Р. до Інтернаціоналу. Для прийняття якоїсь нової партії до Інтернаціоналу вимагається прихильний відзив партій тоїж народности, вже раніше прийнятих. Партія у. с.-д., прийнята до Інтернаціоналу на Бернській конференції того року, мала дати свій відзив про наше приступлення і висловила за його бажаність.

На конференції ми рішили виступити з спільною декларацією загального характеру і з спеціальною резолюцією в галицькій справі: против окупації, переведеної Поляками і рішення Найвищої Ради Антанты на їх користь. Ставили своїм завданням добитись на сій конференції ясного і недвозначного признання Інтернаціоналом права України на самостійність, тому що на попередній конференції — Амстердамській — ся справа, поставлена у. с.-д., не дістала відповіді вповні категоричної. Наслідком опозиції деяких прихильників єдиної Росії (особливо виступав її оборонцем французький соціаліст Льюїге,

„внук Маркса“), гадки поділились, і право України на самостійність було признане в формі умовній — оскільки за се висловиться український нарід. Тим часом за деякими иньшими народами б. Росії, які разом з Українцями ставили се питання, їх право на самостійність було признане в формі вповні категоричній.

В сій справі ми мали конференцію з делегатами иньших народів б. Росії, і в ній була прийнята пропозиція докладчика по політичному питанню Реноделя: замість виносити окремі резолюції про право поодиноких народів, прийняти одну загальну резолюцію про право на політичну самостійність народів бувшої Росії, і при тім назвати для прикладу кілька імен народів, котрих право представляється вповні ясним — в тім і Україну. Таке розв'язання справи було признане нами користним і вдоволяючим, бо памулювати уха сеї конференції справою народів б. Росії ми не вважали добрим з мотивів тактичних.

Перед Люцернською конференцію стояла незмірно гостра і дражлива справа, яка, мов мечем, розгинала соціалістичний світ в сей критичний момент відродження з тяжкої кризи, спричиненої війною: справа Совітської Росії і відносин до неї та зв'язана з сим оцінка діяльності московських большевиків. Московський Інтернаціонал уже зав'язавсь і став конкурентом II Інтернаціоналу, в момент, коли партіям, вібраним в нім, треба було як найбільш однодушности, вирозумілости і розваги, щоб залічити глибоку рану, задану розділом між „оборонцями“ і тими, що не приймали війни — „дефетистами“, як їх називали Французи. Ситуація ще не була такою критичною для II Інтернаціоналу, якою вона стала півроку пізніше, але небезпека, або принаймні напруженість положення вже відчувалась. Швайцарські соціалісти в переважній частині висловились за Московський Інтернаціонал, до Люцернської конференції поставились негативно, її засідання бойкотувались місцевими соціалістами. Соціалісти італійські, іспанські, норвежські, угорські, американські не брали участі в ній в цілості або в переважній частині, вважаючи старий Інтернаціонал безповоротно скомпромітованим ухильчивою тактикою його бюро підчас війни — не додержанням старого принципу „війна війні“. І ті лівіші партії, які брали участь в конференції — як німецькі незалежники. „нова більшість“ французької партії (Кашен-Льонге), незалежна робітничая партія англійська (Рамзай-Макдональд), теж підозріливо споглядали на правіші групи, вважаючи, що з ними вітреставрувати Інтернаціонал ледве чи вдасться. Особливо під огнем були німецька „партія більшости“, яка безоглядно підтримувала свій уряд підчас війни, і тепер її робили відповідальною за війну та домагались суду Інтернаціоналу над нею.

Пробним камінем можливости порозумітись і йти разом в відбудові Інтернаціоналу та мірою дійсної соціалістичности в сій ситуації ставала позиція цілого Інтернаціоналу і поодиноких груп його що до Совітської Росії, і тут дійсно помічалось виразне розходження. Тим часом як в осудженню політики Антанти і свіжо-підписаного Версальського договору всі групи сходились. — у відношеннях до Совітської Росії, до диктатури пролетаріату, до III Інтернаціоналу вони розходились значно.

Бюро конференції — голова*) Гендерсон (англійська робітнича партія), ген. секретар Гюісманс (бельгійський центр), голови обох комісій конференції (представники правих соціалістичних груп Швеції й Голландії), зовсім не крились з своїм негативним становищем супроти більшовизму і показували схоту, опираючись на соціалістичні партії „малих народів“, в тім і делегації „нових республік“, в разі чого й перегосовувати лівіші партії. Се витворило дуже напружений і непевний настрій. Справа Інтернаціоналу була поставлена на карту, і українські соціалісти, а особливо делегація наша, опинились в дуже труднім і дражливім положенню.

(Далі будс.)

ФАКТИ ТА ДОКУМЕНТИ.

Відношення У. П. С. Р. до мирових переговорів в Ризі.

3. жовтня б. р. у Відні відбулося всенародне віче місцевої української робітничої колонії. Дебатувалась справа мирових переговорів в Ризі. Група українських соціалістів-революціонерів виставила своїх промовців, котрі розвивали перед аудиторією погляди У. П. С. Р. на цю справу і предложили зібранню нижчеуміщену резолюцію.

У. П. С.-Р., виразниця волі українського трудового народу і оборонниця його інтересів, особливо трудового селянства, сеї основи українського народу, не приймає участі ні в однім з тих правительств, які виступають тепер іменем Української Республіки. Через те в переговорах, які ведуться в Ризі про політичні відносини Сходу Європи, в тім числі й України, члени сеї партії також не можуть приймати якоїсь офіційної участі, розуміється, такі члени, які стоять в звязку з партійною управою, на ґрунті принципіальних заяв партії, а не відійшли фактично від неї. Тому зак. делег. У. П. С.-Р., маючи поручення при всяких з'їздах і конференціях за кордоном інформувати про становище партії, вважає своїм обов'язком зазначити позицію, котру У. П. С.-Р. займає в питаннях, які трактуються на згаданій конференції або з нею зв'язані.

1. Що до уряду Петлюри, або так званого уряду У. Н. Р., делегація заявляє, що сей так званий уряд являється вповні фіктивним не тільки тому, що своє існування він протягає на території, окупованій Поляками, і являється тільки фірмою, під якою реакційна шляхетська Польща здійснює свої імперіалістичні плани на Україну, але й тому також, що ще перед своїм крахом на Україні групи декласованої інтелігенції, котрі купчилися наоколо сього „уряду Директорії“, вповні відірвались від трудового народу України, зрадивши його інтереси, а сама директорія позбавила себе всякої юридичної підстави ще перед виходом із України. Вихопивши владу у трудового конгресу, покликаного нею до життя в ролі верховного орґана влади, вона самочинно ліквідувала його, а потім член директорії Петлюра ліквідував і саму директорію. Як се заявив Ц. К. У. П. С.-Р. в своїх резолюціях 20. V., підчас польської окупації Київа, а закордонна делегація в своїй декларації 24. V., сей уряд Петлюри, який себе на-

*) Властиво — містоголова, що заступав голову — Брантінґа.

живає урядом У. Н. Р., не має ніякого права виступати іменем У. Н. Р. і українського народу, і всякі акти, зобов'язання і заяви його не-правосильні, а для українського народу не обов'язкові.

2. Єдиним фактично існуючим правительством України і Ц. К. У. П. С.-Р. і делегація вважають совітське, або харківське правитель-ство, яке стоїть на позиції диктатури пролетаріату, котру в прило-женню до України У. П. С. Р. хоче реалізувати, як диктатуру тру-дового народу. Делегація з вдовolenням констатує, що се правитель-ство і сов. прав. Росії, при нагоді переговорів з Польщею, з усією рішучістю проголосили принцип повної суверенності і самостійності України і застерігли, що навіть федерація радянсько. України в Р. С. Ф. С. Р., коли б і була переведена, не може поставити Української Республіки на становище тих республік, які творяться в рамках Р. С. Ф. С. Р. Делегація бачить в тім потвердження сподівань, що реаль-ним розвитком подій російські комуністи, коли схочуть остатись вір-ними своїм завданням, кінець кінцем будуть приведені до необхідності прийняти щиро й повно ідею суверенності і незалежності україн-ського народу. І коли ще перед сими проголошеннями, підчас першого польсько-петлюринського наступу на Київ, в польській окупації, Ц. К. У. П. С.-Р. вважав своїм обов'язком заманіфестувати свою ідейну солі-дарність з совітською революцією, тим більше тепер, в часі нового консолідованого наступу контрреволюційних сил: польських, петлю-ринських, врангелівських, під загальним проводом світової буржуазної реакції, зак. делег. мусить підчеркнути ідейну солідарність з совіт-ською Росією, як тою силою, що бореться за світове визволення тру-дящого люду з-під залізної п'яти світового капіталізму.

3. Але делегація не має ще доказів того, що ці проголошення означають повну і щирю ліквідацію старих тенденцій трактувати Україну, як російську провінцію, використовувати її в інтересах со-вітської Росії, правити Україною з московського центра, всупереч всім давнішим проголошенням її самостійності і суверенності. Опира-ючись на червону російську армію та силкуючись дати штучну пере-вагу над трудовим селянством слабосилому індустріальному пролета-ріятові України і усунути від всякого впливу і голосу українські радянські партії, які являються природними провідниками українського трудового народу, IV. Конгрес, від котрого прийняло власть нинішнє совітське правительство України, був зложений в переважній більшості з представників російської червоної армії і не виражав волі трудових українських мас. В своїй практичній діяльності се совітське прави-тельство, позбавлене зв'язку з трудовим українським народом, не може виявляти дійсної волі трудових мас України. У. П. С.-Р. признає вповні правосильним і відповідаючим завданням соціалістичної революції тільки те радянське українське правительство, яке буде організоване кон-гресом рад трудового народу, спиратиметься на українську червону армію і поступатиме в контакт з українськими радянськими партіями. Акти ж нинішнього совітського правительства вона вважатиме право-сильними лише постільки, поскільки вони не розходиться з ін-тересами українського трудового народу.

4. Входячи з цього становища, зак. дел. У. П. С.-Р. не заперечує права делегації совітського правительства України представляти на рижській конференції Українську Республіку і вважає, що акти її дістануть правомочність і обов'язуючу силу для українського трудового народу по тім, як вони будуть ратифіковані правильно організованим представництвом українського трудового народу. Але в інтересах революційної акції У. П. С.-Р. рішучо обстоює єдність українських земель і неподільність трудових мас України. Всяке порушення одноцілості української території в питаннях про Галичину, Буковину, Холмщину, Волинь чи иньшу українську країну Зак. Дел. У. П. С.-Р. рішучо опротестовує, тому що воно суперечило б інтересам трудовою українського народу і його волевиявленням, які зараз не можуть бути заступлені иньшими. Галичина актом 3. січня 1919. року приєдналась до Української Республіки і не може бути відділена від неї в цілості або часті або відокремлена в самостійну республіку. Таке відокремлене зак. дел. У. П. С.-Р. вважає шкідливим для інтересів українського трудового народу і настоює на тім, щоб Галичина й Буковина були привернені до Української Республіки в її єдино можливій і доцільній формі — української соціалістичної радянської республіки, так само Холмщина, окуповані часті Волині й Поділля, та українські часті Бесарабії.

5. Органом, правосильним ратифікувати мировий трактат, прийнятий делегацією совітського правительства України, зак. дел. У. П. С.-Р. вважає Конгрес Рад України, зложений з представників рад місцевих, свободіно організованих, з можливим захованням принципу рівного представництва трудового народу України. Передумовою такого скликання зак. дел. У. П. С.-Р. вважає організацію української червоної армії, котра, в міру поступу сеї організації, перейматиме на себе охорону української території.

6. Зак. дел. У. П. С.-Р. сподівається, що в інтересах світової революції мобілізація всіх революційних сил для її активної піді держки і розвитку, введення українського трудового народу в ради сереволюції в його цілості настільки цінне і важне, що совітські партії всіх народів, як українські так і російські, польські, румунські, угорські, німецькі й иньші, підтримають сі домагання і уваги делегації, подиктовані щирим бажанням успіху світової соціалістичної революції.

ПАМ'ЯТИ ПОГИБЛИХ ТОВАРИШІВ.

М.Євшан.

(Замість некрольога.)

23. листопада 1919 р. у Винниці вмер Микола Федюшка, відомий в літературі під назвою М. Євшан. Вся літературна діяльність його пройшла під прапором політичної безпартійности, одначе глибоко помилувались би ті, що цього критика-естета, критика-психолога вважали б за байдужого до політичних і громадських справ, бо навіть зовнішні факти суперечать цьому: в публіцистику М. Євшан рішучо пішов за останні роки його життя, прийняв участь в революції і заявився торік

за приналежністю до партії українських соціалістів-революціонерів, активно взявшись за організацію першої групи нашої партії в Галичині.

Коротке, але кипучо-творче, духово-змістовне було життя т. М. Євшана. Він був представником тієї нової генерації нашої інтелігенції, що вже не задовольнялася ідеалами старого народництва в літературі і житті, а шукала нових шляхів для всебічного самоозначення. На російській Україні це було покоління міжреволюційної доби, що вже дихнуло було свіжим повітрям революції 1905—6 рр. і вже далі хотіло дихати повними грудьми, не задовольняючись вузькими рамками програм 80—90. років минулого століття з їх тихим культурницьким самозаколенням і каганцями обивательщини, примітивним каменярством. Худосочний „реалізм“ в літературі, а політичний демократизм в житті, які були ідеалом нашого сірого народництва, вже незадовольняли, і перше покоління ХХ. віку пішло в політичну боротьбу, в культурне новаторство, в мистецько-творчі шукання, намагаючись творити повне життя, просторе для вицвіту індивідуальності з усіма її розбудженими силами. Розширити рамки українства, наповнити його новим змістом, дати ґрунт для соціально-революційних змагань, не боятись політики, а йти в неї, закликати маси для участі в житті, зробити українство актуальним питанням, з новочасним змістом — такий був напрям нового покоління.

Одним з його представників у Галичині був М. Євшан.

Духовна суть його була — суть самотника з народу, що неймовірно настійливо домагався з систематичністю і упертістю селянина — самозначення в житті, усвідомлення його, пізнання своїх сил, незвичайного стремління до удосконалення їх, свого я. Людина є творець свого життя. Розвиток сил людини — в цьому мета. Кожна людина повинна виявити свій „внутрішній максимум“. Це іменно важно для субєкта і для суспільства. Людина, що має щось своє і виявляє його на вні — вона є творчим елементом в суспільстві. Для суспільства власне це й потрібне: з сих окремих людей складається його сила, його розвиток. М. Євшан, як літературний критик, шукав таких індивідуальностей, їх вважав за творців приросту суспільних сил, шукав їх не лише в літературі, а на всіх полях людської діяльності.

Цей світогляд критика можна би назвати і м а н е н т н и м с у б є к т и в и з м о м. На нім будується віра в людину, як творця історії, як її причину, так її мету. Суспільство, в якому є простір для розвитку кожної індивідуальності; суспільство, яке через цю свободу індивідуальних сил стає дужчим, кращим, було його ідеалом. Як Українець, він відчував, що для визволення нашого народу треба таких сильних індивідуальностей, бо лише вони могли бути движучою силою визволення. Тому він мріяв про культуру сильного духа, духа бунту, духа революції. Це була система індивідуалізму, по якому суспільство повинно бути найсприятливішою сферою розвитку індивідуальностей, а ці творчі індивідуальності повинні збагачувати зміст суспільних відносин.

Коротко — це система соціального або краще — соціалістичного індивідуалізму. Зрозуміло, чому безпартійний раніш т. М. Євшан, коли

наступив час реалізування ідеалів, час збройно-активної боротьби — він вступив в ряди носителів революційного соціалізму.

Як письменник, він визначався незвичайною силою слова, ясністю думки, внутрішнім напруженням сил, що чулася за кожним його словом. Умів прибирати свої вирази в об'єктивно-спокійну форму. Найліпшим його твором є „Шевченко“, „Куди ми прийшли“, збірник статтів „Під прапором мистецтва“ і ряд прекрасних літературних нарисів, друкованих в „Українській Хаті“ і „Літ.-Наук. Вістнику“. Багато нарисів психологічних портретів з української і європейських літератур.

Зібрані його твори представляли б постійно прекрасну духовну страву для українського читача. Такі постаті в літературі трапляються не часто, а в нашій — тим більш.

Життєвий шлях т. М. Євшана був недовгий (він умер на 31. році життя), але повний тих „українських злиднів“, які оточують кожну нашу шукуючу одилицю. Народ в національній і соціальної неволі — таке становище і його навіть і ліпших одиниць. М. Євшан — син галицького селянина з Войнилова (біля Станиславова), скінчив станиславівську укр. гімназію, де вже в останніх класах поважно працював над вивченням укр. письменства, читав реферати, працював в укр. гуртку. 1908. року поступив на філософський факультет Львівського університету. В літку 1909. року вперше навідався на Наддніпрянську Україну і повторював ці поїзденки майже щороку, близько зіштовпившись з редакцією „Української Хати“, в якій працював, як ідейний співробітник.

Війна 1914. року одірвала його від любієї праці, кинула устрашний вир, як австрійського офіцера. Був кілька разів ранений. 1918. року в-осени висупив активно, як український революціонер, і взяв з своїм полком Перемишль. Оповідав докладно про цей час і дуже жалувал, що вперше повірив українській галицькій „інтелігенції“, яку взагалі вважав нездібною до революційної творчости. Вона, на його думку, загрила революцію в Галичині. Весною 1919. року був у Станиславові одним з ініціаторів організування соціалістично-революційної групи, приймав участь в селянсько-робітничому трудовому Конгресі в Галичині і стояв в різко опозиційному становищі проти політики галицької буржуазії, як промовник на зборах, як член ред. соц.-рев. тижневика „Нове Життя“, котрий проіснував 10 днів, бо галицький буржуазно-консервативний „Державний Секретаріат“ арештував всю редакцію (М. Євшана, В. Пачовського і мене). Катастрофа, на прихід котрої вказувало „Нове Життя“, таки прийшла. Галицьке військо помандрувало на Україну. Як жовнір революції, пішов з ним і М. Євшан. На Україні, яку так гаряче любив, для визволення котрої присвятив усі свої духово-творчі і фізичні сили, вмер у Винниці, захворівши на тиф і запалення мозку.

Перед пам'яттю благородного борця за визволення трудового люду, за соціалістичну Україну кожний соціаліст український схилить свою голову. Хто згубив у йому близького інтимного друга, жаль тих ніколи не буде віджалуваний...

М. Шаповал.

Можна набувати „Борітєся-Поборєте!“ в книгарні
Goldschmidt, Wien, I., Wollzeile 11
а також замовляти в редакції і Секр. Зак. Дел.

Зміст ч. 1. „Борітєся-Поборєте!“

Мих. Грушевський. — Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання.
Факти та документи. — Резолюції I, II та III конференцій У. П. С.-Р. за кордоном.

Зміст ч. 2. „Борітєся-Поборєте!“

Мих. Грушевський. — Між Москвою й Варшавою.
Мик. Шраг. — Слова й діла соціалістів в національній справі.
Мик. Чечель. — Чому припинив своє існування революційно-радянський блок?
Факти та документи. — До розв'язання революц.-рад. блоку (переписка між закордонними групами У. П. С.-Р. і У. К. П.). Україна і Польща в їх економічних взаємовідносинах (стаття О. М.).
Пам'яті загиблих товаришів. — К. Корж.

Зміст ч. 4. „Борітєся-Поборєте!“

Мих. Грушевський. — На село!
Мик. Чечель. — Промисловість на українському селі.
Мик. Шраг. — Відродження Зак. гр. Укр. Ком. Партії.
П. Христюк. — Українська дрібна буржуазія в українській революції.
Факти та документи. — Записка Зак. Дел. У. П. С.-Р. для провідників Рос. Ком. Партії про відносини України і Сов. Росії.
Пам'яті загиблих товаришів. — Дмитро Одрин.

Друкується і незабаром вийде
число 4. „Борітєся-Поборєте!“

Друкарня: J. N. Vernay
Wien, IX., Canisiusgasse Nr. 8—10.